

ЮРИДИЧНА ОСВІТА І НАУКА

УДК 34:378.147:001.89

DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909.2026.33.2.332>

Микола Анатолійович Погорецький

Національна академія правових наук України
Харків, Україна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-0936-0929>

ЮРИДИЧНА ОСВІТА І ПРАВОВА НАУКА В УКРАЇНІ: ВІД ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАВНИКА

Анотація. Статтю присвячено комплексному дослідженню сучасного стану юридичної освіти та правової науки в Україні в контексті європейської інтеграції, цифрової трансформації суспільства, воєнного стану та змін у правничій професії. Проаналізовано основні тенденції розвитку правничої освіти, проблеми кількісного розширення мережі правничих програм, співвідношення освітніх і професійних стандартів, роль практичної підготовки, академічної доброчесності, правової науки та правової доктрини у формуванні професійної компетентності правника. Особливу увагу приділено дослідженню ролі студента і викладача як суб'єктного ядра закладу вищої освіти, кафедри як базової інституції правничої освіти та наукової школи як необхідної умови якісної підготовки правників на магістерському, PhD- і докторському рівнях. Обґрунтовано значення Національної академії правових наук України як одного з ключових центрів розвитку правової науки, правової доктрини та підготовки наукових кадрів. На основі аналізу законодавства України, міжнародних і європейських документів, наукових праць із проблем юридичної освіти, правової науки та правової доктрини запропоновано авторську доктринально-інституційну модель якості правничої освіти. Встановлено, що забезпечення високої якості підготовки правників можливе лише за умови поєднання освітньої, наукової, доктринальної, практичної та етичної складових професійної підготовки. Доведено необхідність розмежування правничої освіти та підготовки кадрів сектору безпеки і правопорядку, а також посилення ролі правової науки у формуванні змісту юридичної освіти. Окремо обґрунтовано, що слідчий за своєю процесуальною природою належить до правничої професії і повинен мати юридичну освіту, а криміналістика та судова експертиза мають бути необхідними складовими підготовки сучасного правника.

Ключові слова: юридична освіта; правнича освіта; правова наука; правова доктрина; правнича школа; кафедра; наукова школа; професійна компетентність правника; слідчий, криміналістика; судова експертиза; академічна доброчесність; верховенство права; Національна академія правових наук України; європейська інтеграція.

Mykola A. Pohoretskyi

National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine

Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-0936-0929>

LEGAL EDUCATION AND LEGAL SCIENCE IN UKRAINE: FROM LEGAL DOCTRINE TO PROFESSIONAL LEGAL COMPETENCE

Abstract. *The article is devoted to a comprehensive study of the current state of legal education and legal science in Ukraine in the context of European integration, the digital transformation of society, martial law, and changes in the legal profession. The main trends in the development of legal education, the problems associated with the quantitative expansion of legal study programmes, the relationship between educational and professional standards, and the role of practical training, academic integrity, legal science, and legal doctrine in shaping the professional competence of a lawyer are analysed. Particular attention is paid to the role of the student and the lecturer as the subject-centred core of a higher education institution, the department as the basic institution of legal education, and the academic school as a necessary condition for the high-quality training of legal professionals at the master's, PhD, and doctoral levels. The significance of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine as one of the key centres for the development of legal science, legal doctrine, and the training of academic personnel is substantiated. Based on an analysis of Ukrainian legislation, international and European documents, and scholarly works on legal education, legal science, and legal doctrine, the author proposes a doctrinal and institutional model of quality legal education. It is established that high-quality legal training can be ensured only through the integration of educational, scientific, doctrinal, practical, and ethical components of professional preparation. The necessity of distinguishing legal education from the training of personnel for the security and law-enforcement sector, as well as strengthening the role of legal science in shaping the content of legal education, is demonstrated. It is separately substantiated that an investigator, by virtue of his or her procedural nature, belongs to the legal profession and must have legal education, while criminalistics and forensic examination should be regarded as necessary components of the training of a modern lawyer.*

Keywords: *legal education; legal training; legal science; legal doctrine; law school; department; academic school; professional competence of a lawyer; investigator; criminalistics; forensic examination; academic integrity; rule of law; National Academy of Legal Sciences of Ukraine; European integration.*

ВСТУП

Проблема якості юридичної освіти в Україні давно вийшла за межі суто освітньої політики. Вона безпосередньо пов'язана з якістю правосуддя, адвокатури, прокуратури, органів правопорядку, державного управління, правотворчості, право-

застосування, правового захисту людини та рівнем суспільної довіри до держави. Тому реформування юридичної освіти не може зводитися лише до оновлення освітніх програм, зміни форм контролю знань або запровадження окремих інструментів зовнішнього оцінювання. Йдеться про здатність держави, правничої спільноти, правової науки і закладів вищої освіти сформувавши правника, який володіє не тільки знанням законодавства, а й правовою доктриною, методологічною культурою, професійним мисленням, етикою, практичними навичками та здатністю діяти відповідно до верховенства права.

Актуальність дослідження зумовлена європейською інтеграцією України, воєнним станом, цифровізацією правосуддя, потребою розслідування воєнних злочинів, розвитком цифрових доказів і зміною вимог до правника. У сучасних умовах він уже не може бути лише «знавцем норм», а має бути професіоналом, здатним діяти у складному, динамічному та ціннісно насиченому правовому середовищі. Болонський процес, стандарти Ради Європи щодо викладання Європейської конвенції з прав людини, а також переговорний процес щодо вступу України до ЄС актуалізують потребу в підготовці правника європейського рівня, спроможного мислити категоріями прав людини, правовладдя, професійної відповідальності, добросовісності та правової аргументації [3; 35; 36].

Упродовж тривалого часу українська юридична освіта розвивалася переважно за логікою кількісного розширення. Право стало однією з найбільш масових спеціальностей, а юридичні освітні програми відкривалися у різних за профілем закладах вищої освіти. За даними Проєкту Концепції реформи юридичної освіти станом на 1 жовтня 2024 р. здобувачами вищої освіти за спеціальністю «Право» були 99 800 осіб; підготовку бакалаврів із права здійснювали 167 закладів вищої освіти та відокремлених структурних підрозділів, магістрів – 125, докторів філософії в галузі права – 79 [34]. Такі показники свідчать не лише про популярність правничої освіти, а й про системний ризик: кількість правничих програм і юридичних дипломів не гарантує якості професійної підготовки правника.

Проблема має глибший характер, ніж недоліки окремих освітніх програм. В Україні досі не сформовано цілісної моделі, яка б поєднувала правову доктрину, юридичну науку, кафедру, наукову школу, викладача, студента, професійні стандарти, практичну підготовку, академічну добросовісність і зовнішній контроль якості в єдину систему формування професійної компетентності правника. Наявність стандартів вищої освіти, Єдиного державного кваліфікаційного іспиту, процедур акредитації та нормативно визначених компетентностей є необхідною, але недостатньою умовою якості. Якщо ці інструменти не спираються на реальну правничу школу, сильну кафедру, наукову традицію, відповідального викладача, мотивованого студента і зв'язок із правничою професією, вони ризикують перетворитися на формальні механізми адміністрування освітнього процесу.

Ключовим для цієї статті є положення, що основою закладу вищої освіти є студент і викладач. Саме в їхній взаємодії відбувається справжній освітній про-

цес, а адміністративна структура, ліцензійні умови, акредитаційні процедури, ЄДКІ, рейтинги й освітні стандарти мають сенс лише тоді, коли вони забезпечують, а не підміняють цей процес. Тому питання ролі викладача права, його статусу, навантаження, академічної свободи, можливості займатися наукою, методичною роботою, професійним розвитком і реальним супроводом студента є центральним для реформи юридичної освіти. У цьому контексті важливими є висновки М. Є. Шумила про те, що реформування юридичної освіти слід починати зі створення належних умов для творчої, наукової та педагогічної діяльності науково-педагогічних працівників [45].

Не менш важливою є роль кафедри, наукової школи, правової науки та Національної академії правових наук України. Кафедра не може розглядатися лише як адміністративний підрозділ; у справжній правничій школі вона є осередком правової доктрини, методології, наукової традиції, професійної етики та формування професійної ідентичності студента. Наукова школа, своєю чергою, є критерієм реальної спроможності правничої школи забезпечувати якісну магістерську, PhD- і докторську підготовку. Правова наука та НАПрН України формують правову доктрину, методологію юридичного пізнання, експертний супровід реформ і стратегічне бачення розвитку правової системи [10; 26; 40; 44].

Центральним змістовним елементом юридичної освіти має бути правова доктрина. Вона не є факультативним додатком до позитивного права і не зводиться до історії наукових поглядів. Правова доктрина є способом системного осмислення права, його принципів, цінностей, інститутів, цілей правового регулювання та меж державного примусу. Саме через правову доктрину студент навчається бачити право не як механічну сукупність нормативних приписів, а як складне соціальне, ціннісне й інституційне явище. Тому правова доктрина має розглядатись як світоглядне й методологічне ядро формування професійного мислення правника [14; 15; 18; 19; 23; 41].

Важливим аспектом дослідження є також співвідношення юридичної освіти і правничої професії. Спеціальність 081 «Право» належить до спеціальностей, здобуття ступеня освіти з яких є необхідним для доступу до професій із додатковим регулюванням [28]. Однак між освітніми стандартами, програмними результатами навчання, професійними стандартами, трудовими функціями та реальними вимогами правничої діяльності часто існує розрив. Компетентнісний підхід буде формальним доти, доки освітні стандарти не будуть співвіднесені з професійними стандартами, трудовими функціями й реальними вимогами правничої професії [7; 12; 16; 30–32; 38].

Окремого значення набуває розмежування правничої освіти і підготовки кадрів для правоохоронної діяльності, сектору безпеки та державної безпеки. Це різні професійні моделі, які мають різну мету, різні функції і різну логіку підготовки. Водночас обидві системи повинні мати спільне ціннісне ядро: верховенство права, права людини, конституційні межі державного примусу, заборону свавілля, професійну добросовісність і демократичний цивільний контроль [25; 34; 36].

Метою статті є обґрунтування доктринально-інституційної моделі якості юридичної освіти в Україні, у центрі якої перебувають студент і викладач, а її змістовну та інституційну основу становлять кафедра, наукова школа, правова доктрина, правова наука, Національна академія правових наук України, професійні стандарти, практична підготовка, академічна доброчесність, ЄДКІ, акредитація та верховенство права.

Для досягнення цієї мети у статті поставлено такі *завдання*: проаналізувати стан і ключові проблеми юридичної освіти в Україні; розкрити значення студента і викладача як суб'єктного ядра закладу вищої освіти; визначити роль кафедри та наукової школи у формуванні правничої школи; обґрунтувати значення правової науки і НАПрН України для розвитку якісної юридичної освіти; дослідити вплив правової доктрини на формування професійного мислення правника; з'ясувати співвідношення освітніх стандартів, професійних стандартів і регульованої правничої професії; визначити можливості та межі ЄДКІ, акредитації і зовнішнього забезпечення якості; обґрунтувати потребу розмежування правничої освіти й підготовки кадрів сектору безпеки та правопорядку; запропонувати авторську модель переходу від юридичного диплома до професійної компетентності правника.

Наукова новизна статті полягає в тому, що якість юридичної освіти пропонується розглядати не як суму окремих адміністративних, організаційних або навчально-методичних заходів, а як цілісну доктринально-інституційну систему формування правника. У межах цієї системи студент і викладач виступають суб'єктивним ядром закладу вищої освіти; кафедра – базовою інституцією правничої освіти; наукова школа – критерієм справжньої правничої школи; правова доктрина – змістовним ядром професійного мислення; правова наука і НАПрН України – інституційною основою розвитку правової освіти; професійні стандарти – зв'язком освіти з правничою професією; практична підготовка – механізмом формування професійної дії; академічна доброчесність – передумовою професійної доброчесності; верховенство права – кінцевим критерієм якості підготовки правника.

1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Проблематика реформування юридичної освіти в Україні протягом останніх років стала предметом активних наукових дискусій. Значна кількість досліджень присвячена пошуку оптимальної моделі підготовки правників, здатних забезпечувати функціонування правової держави, реалізацію принципу верховенства права й інтеграцію України до європейського правового простору. Аналіз наукових праць свідчить, що в центрі уваги дослідників перебувають питання модернізації змісту юридичної освіти, її відповідності потребам правничої професії, підвищення практичної складової навчання, ролі правової доктрини, забезпечення академічної доброчесності та розвитку правової науки [1; 2; 4; 13; 20; 21; 22; 39; 46].

Серед сучасних досліджень реформування юридичної освіти особливе місце посідають праці Ю. Барабаша, О. Білічак, В. Бурдіна, В. Комарова, Б. Малишева, Р. Мельника, О. Шаблій, Б. Шлоера, П. Пацурківського, Р. Гаврилюк, В. Суценка та Н. Янчук. У цих роботах обґрунтовується необхідність оновлення правничої освіти відповідно до європейських стандартів, посилення її практичної спрямованості, удосконалення системи акредитації та зовнішнього контролю якості, а також підвищення ролі правничої професії у суспільстві [1; 2; 4; 13; 20; 21; 22; 39; 46]. Водночас переважна більшість зазначених праць концентрується на інституційних, організаційних або нормативних аспектах реформування, тоді як питання суб'єктного ядра юридичної освіти – студента і викладача – залишаються недостатньо розробленими. Саме ця обставина зумовлює потребу в переосмисленні реформи юридичної освіти через призму людського чинника, без якого будь-які зміни стандартів або освітніх процедур втрачають змістовне наповнення.

Важливим напрямом сучасних досліджень є європейський і міжнародний контекст розвитку правничої освіти. Болонська декларація започаткувала формування спільного європейського простору вищої освіти, орієнтованого на академічну мобільність, порівнюваність освітніх програм і якість підготовки фахівців [3]. Рекомендація Rec(2004)4 Комітету Міністрів Ради Європи наголошує на необхідності інтеграції положень Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у систему університетської освіти та професійної підготовки [35]. Дослідження Л. Геращенко, присвячене юридичній освіті в Європі, демонструє, що сучасна модель підготовки правника орієнтується не лише на знання законодавства, а й на формування професійної культури, критичного мислення та здатності діяти в умовах правового плюралізму [5]. Подібні висновки містяться й у дослідженні досвіду Варшавського університету, де реформування навчальних програм було пов'язане насамперед із формуванням практичних компетентностей майбутнього правника [9]. Цікавим є також японський досвід, проаналізований П. Хайном, який показує, що навіть високий рівень інституційного реформування не гарантує якості юридичної освіти без належного балансу між кількістю випускників і реальними потребами правничої професії [43]. У сукупності зазначені дослідження свідчать, що європейська інтеграція правничої освіти не може бути зведена до включення курсів із права ЄС чи міжнародного права, а потребує зміни самої логіки підготовки правника – від механічного засвоєння норм до здатності діяти на основі верховенства права, прав людини, професійної етики й юридичної аргументації.

Окремий напрям досліджень присвячений ролі правової доктрини у формуванні професійного мислення правника. О. Є. Костюченко переконливо доводить, що правова доктрина впливає не лише на розвиток права як системи норм, а й на формування світогляду правника, його професійної правосвідомості та здатності приймати юридично значущі рішення [15]. У працях цієї авторки також обґрунтовується необхідність узгодження освітніх стандартів із професійними стандартами правничих професій, що має забезпечити відповідність результатів

навчання реальним вимогам правничої діяльності [16]. Значний внесок у розроблення доктринальних засад правничої освіти зробили О. В. Петришин, С. І. Максимов і В. В. Лемак. Зокрема, О. В. Петришин розглядає право як складне соціальне явище, яке виконує функцію організації суспільного життя й узгодження соціальних інтересів [23]. С. І. Максимов визначає правову доктрину як систематизоване осмислення права, що виступає концептуальною основою правотворчої, правозастосовної та правотлумачної діяльності [19]. В. В. Лемак наголошує на необхідності врахування центральноевропейського контексту розвитку праворозуміння та впливу процесів правової інтеграції на національну юридичну освіту [18]. Ці підходи підтримуються І. Семеніхіним, який підкреслює значення правової доктрини для формування правосвідомості правозастосувача [37], а також В. Тернавською, яка досліджує роль правової доктрини в умовах правової глобалізації [41]. З психологічної точки зору важливими є висновки А. Федик про те, що професійне мислення є ключовою умовою формування професійної компетентності та безпосередньо впливає на здатність особи розв'язувати складні професійні завдання [42]. Таким чином, правова доктрина постає не лише результатом юридичної науки, а й важливим інструментом формування професійного мислення, правосвідомості та світогляду майбутнього правника.

Методологічні засади підготовки правника ґрунтовно розкриті у праці М. В. Костицького, який розглядає юриспруденцію як науково-практичний комплекс і наголошує на необхідності використання різних методологій пізнання права [14]. На думку автора, ефективна підготовка правника неможлива без формування здатності працювати з різними підходами до правового пізнання, поєднувати теоретичний аналіз із практикою правозастосування та критично оцінювати правову реальність. Такий підхід дозволяє розглядати юридичну освіту не як систему передачі знань про законодавство, а як процес формування методологічної культури правника, здатного діяти в умовах складності та правової невизначеності.

Особливе місце у сучасній науковій дискусії займає проблема ролі викладача, кафедри та студента у забезпеченні якості юридичної освіти. Найбільш ґрунтовно ці питання досліджені М. Є. Шумило, який обґрунтовує, що головною причиною багатьох кризових явищ у сфері юридичної освіти є недостатня увага до правового і соціального статусу науково-педагогічних працівників [45]. Автор наголошує, що саме викладач і студент є базовими учасниками освітнього процесу, тоді як адміністративна надбудова повинна виконувати допоміжну функцію. М. Є. Шумило також звертає увагу на надмірне навантаження викладачів, бюрократизацію освітнього процесу, недостатність часу для наукової діяльності та відсутність належних умов для професійного розвитку [45]. Ці висновки мають принципове значення для формування сучасної моделі юридичної освіти, оскільки дозволяють розглядати її якість через призму взаємодії студента і викладача, а не лише через систему формальних показників.

Проблематика взаємозв'язку правничої освіти і правової науки розкрита у працях В. А. Журавля, В. Я. Тація, Ю. С. Шемшученка й О. В. Скрипнюка, а також у колективній монографії «Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку» [10; 26; 40; 44]. У цих дослідженнях наголошується, що правова наука формує доктринальне підґрунтя розвитку права, забезпечує методологію юридичного пізнання, бере участь у правотворчій діяльності та впливає на формування змісту юридичної освіти. Особливої уваги заслуговують висновки В. А. Журавля щодо необхідності належного правового, фінансового й організаційного забезпечення наукової сфери, посилення ролі Національної академії правових наук України та підвищення значення правової науки для розвитку держави, її обороноздатності та повоєнного відновлення [10]. Водночас аналіз літератури свідчить, що питання взаємозв'язку правничої освіти, правової науки, наукових шкіл і НАПрН України як єдиної системи досі не отримало належного комплексного висвітлення.

Кінцевим критерієм якості правничої освіти в сучасних умовах дедалі частіше визнається здатність випускника діяти відповідно до принципу верховенства права. Цій проблематиці присвячені праці С. П. Головатого [6], документи Венеційської комісії та Ради Європи [8], а також сучасні дослідження у сфері кримінального процесуального доказування [24]. Верховенство права розглядається не лише як загальний принцип організації правової системи, а як практичний критерій оцінки професійної діяльності правника. У цьому контексті якість юридичної освіти має вимірюватися не тільки обсягом знань випускника, а його здатністю застосовувати право відповідно до принципів справедливості, пропорційності, правової визначеності, поваги до прав людини та процесуальних гарантій навіть у складних умовах цифровізації, воєнного стану та правової невизначеності [6; 8; 24; 34].

Таким чином, аналіз наукової літератури свідчить про наявність значного масиву досліджень, присвячених окремим аспектам реформування юридичної освіти, правової науки, правової доктрини, професійної підготовки правника й європейської інтеграції. Водночас у сучасній науці відсутнє комплексне дослідження, яке б поєднувало в єдиній концептуальній моделі студента, викладача, кафедру, наукову школу, правову доктрину, правову науку, професійні стандарти, практичну підготовку, академічну доброчесність і верховенство права як взаємопов'язані елементи формування професійної компетентності правника. Саме заповнення цієї прогалини становить предмет подальшого дослідження.

2. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Матеріальну основу дослідження становлять нормативно-правові акти України, що регулюють сферу вищої освіти, наукової діяльності, професійної підготовки правників і доступу до правничих професій, зокрема закони України «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», стандарти вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» першого, другого та третього рівнів вищої освіти,

нормативні акти Міністерства освіти і науки України щодо професійної підготовки правників та проведення Єдиного державного кваліфікаційного іспиту [27–33; 38]. Важливе значення для дослідження мають Проект Концепції реформи юридичної (правничої) освіти [34], а також Розпорядження Кабінету Міністрів України щодо забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу в межах кластера «Основи процесу вступу до ЄС» [36].

Теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені проблемам теорії права, правової доктрини, праворозуміння, реформування юридичної освіти, правничої професії, верховенства права, розвитку правової науки та ролі Національної академії правових наук України [1–26; 34–46]. Під час розроблення авторської концепції також ураховано результати попередніх досліджень автора з питань верховенства права у правозастосуванні та розвитку правничої освіти [24; 25].

Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання. Діалектичний метод використано для дослідження взаємозв'язку правничої освіти, правової науки, правової доктрини, професійної компетентності правника та верховенства права як взаємопов'язаних елементів єдиної системи. Системний метод дав можливість розглядати юридичну освіту як цілісний соціально-правовий інститут та обґрунтувати авторську модель взаємодії студента, викладача, кафедри, наукової школи, правової доктрини та професійної компетентності правника.

Формально-юридичний метод застосовано під час аналізу законодавства України у сфері освіти, науки та професійної діяльності правників, нормативних актів, що визначають зміст і стандарти підготовки правників, а також положень Кримінального процесуального кодексу України та професійного стандарту «Слідчий (поліція)», що дало змогу обґрунтувати належність слідчого до правничої професії [16¹; 34¹]. Доктринальний метод використано для дослідження змісту правової доктрини, її ролі у формуванні професійного мислення правника та впливу на розвиток правової системи. Порівняльно-правовий метод дав змогу співвіднести українську модель юридичної освіти з європейськими стандартами підготовки правників, практикою держав Європейського Союзу та іншими зарубіжними моделями правничої освіти. Прогностичний метод використано для формулювання перспективних напрямів розвитку юридичної освіти та правової науки в Україні. Метод правового моделювання застосовано для побудови авторської доктринально-інституційної моделі якості правничої освіти.

Дослідницька гіпотеза полягає в тому, що забезпечення високої якості юридичної освіти в Україні можливе лише за умови переходу від формально-дипломної моделі підготовки юристів до доктринально-інституційної моделі формування правника, у центрі якої перебувають студент і викладач, а її структурними елементами виступають кафедра, наукова школа, правова доктрина, правова наука, професійні стандарти, практична підготовка, академічна доброчесність і верховенство права як кінцевий критерій професійної компетентності правника.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

3.1. Екстенсивне розширення системи юридичної освіти і проблема якості правничої школи

Однією з визначальних тенденцій розвитку юридичної освіти в Україні протягом останніх десятиліть стало екстенсивне розширення мережі правничих програм. Право поступово перетворилося на одну з найбільш популярних спеціальностей, а підготовка правників почала здійснюватися не лише класичними університетами та спеціалізованими правничими закладами, а й значною кількістю закладів вищої освіти іншого профілю. Така тенденція була зумовлена як високим суспільним попитом на юридичну освіту, так і прагненням закладів вищої освіти розширити спектр освітніх послуг і залучити додатковий контингент здобувачів освіти [1; 2; 4].

Унаслідок цього в окремих випадках розвиток юридичної освіти відбувався за логікою розширення доступу до диплома, а не формування професійної компетентності правника. За таких умов формальне виконання ліцензійних вимог не завжди гарантує належну якість освітнього процесу, а сама наявність освітньої програми зі спеціальності «Право» ще не свідчить про існування повноцінної правничої школи [13; 20; 39]. Разом із тим кількісне зростання мережі правничих програм не супроводжувалося адекватним посиленням їх кадрової, наукової, методологічної та практичної спроможності. Як наслідок, юридична освіта в окремих випадках почала розвиватися за логікою розширення доступу до диплома, а не за логікою формування професійної компетентності правника. У результаті виникла ситуація, за якої формальне виконання ліцензійних вимог не завжди гарантує реальну якість освітнього процесу.

У контексті європейської інтеграції особливого значення набуває питання про відповідність підготовки випускників сучасним стандартам правничої професії. Європейська модель правничої освіти орієнтується не лише на засвоєння законодавства, а й на формування здатності діяти відповідно до принципу верховенства права, поваги до прав людини, професійної етики, академічної доброчесності й юридичної аргументації. Саме тому якість юридичної освіти повинна оцінюватися не кількістю виданих дипломів і навіть не лише результатами тестового контролю знань, а здатністю випускника ефективно діяти в умовах складних правових ситуацій, правової невизначеності та професійної відповідальності [25; 34].

На підставі проведеного аналізу можна дійти висновку, що не кожен заклад вищої освіти, який має ліцензію на підготовку юристів, є правничою школою. Правнича школа повинна довести свою кадрову, наукову, методологічну, практичну, етичну та професійну спроможність. Її ознаками є наявність сильної кафедри, наукової школи, авторитетного професорсько-викладацького складу, належного наукового середовища, розвиненої системи практичної підготовки, академічної доброчесності та сталого зв'язку з правничою професією. Саме через такі критерії має оцінюватися реальна якість юридичної освіти в Україні.

3.2. Студент і викладач як суб'єктне ядро закладу вищої освіти

У сучасних дискусіях щодо реформування юридичної освіти основна увага зазвичай приділяється стандартам вищої освіти, акредитації, ліцензуванню, зовнішньому оцінюванню, цифровізації освітнього процесу або змінам навчальних програм. Безперечно, усі ці складові мають важливе значення. Однак вони не можуть розглядатись як самодостатня основа функціонування закладу вищої освіти. Первинним і визначальним елементом будь-якого університету є людина – той, хто навчається, і той, хто навчає. Саме тому основою закладу вищої освіти є студент і викладач.

Студент не є пасивним споживачем освітньої послуги. Його роль значно ширша. У процесі навчання він виступає активним суб'єктом формування власної професійної компетентності, правосвідомості, професійного мислення та правової культури. Саме від рівня його академічної мотивації, готовності до інтелектуальної праці, здатності до самостійного пізнання й професійного розвитку значною мірою залежить кінцевий результат освітнього процесу [11].

Не менш важливою є роль викладача права. Помилковим є сприйняття його виключно як виконавця навчального плану або транслятора інформації. У правничій освіті викладач виступає носієм правової доктрини, методології юридичного пізнання, професійної культури, етичних стандартів і наукової традиції. Саме через викладача студент отримує не лише знання про право, а й уявлення про його сутність, соціальне призначення, ціннісні засади та способи професійного застосування [25].

Особливість правничої освіти полягає в тому, що значна частина професійних компетентностей формується не шляхом механічного засвоєння інформації, а через професійне спілкування, наукову дискусію, аналіз юридичних ситуацій, правову аргументацію й особистий приклад викладача. Тому викладач права є не лише учасником освітнього процесу, а й одним із ключових чинників формування майбутнього правника.

У цьому контексті заслуговують на увагу висновки М. Шумила, який переконливо доводить, що багато проблем сучасної юридичної освіти пов'язані не зі змістом окремих дисциплін, а зі статусом науково-педагогічних працівників, умовами їхньої праці, рівнем оплати, надмірною бюрократизацією діяльності та недостатніми можливостями для наукового розвитку [45]. Якщо викладач перевантажений адміністративною роботою, не має достатнього часу для наукових досліджень і професійного вдосконалення, це неминуче впливає на якість підготовки студентів.

З огляду на це адміністративна надбудова закладу вищої освіти повинна виконувати допоміжну функцію. Ліцензування, акредитація, рейтинги, стандарти вищої освіти, ЄДКІ й інші інструменти забезпечення якості мають створювати умови для ефективної взаємодії студента і викладача, а не підміняти собою зміст освітнього процесу. Там, де адміністративні процедури починають домінувати

над освітньою та науковою діяльністю, університет поступово втрачає свою академічну сутність.

Саме тому одним із ключових напрямів модернізації юридичної освіти має стати посилення правового, соціального та фінансового статусу викладача. Йдеться не лише про належний рівень матеріального забезпечення, а й про створення умов для наукової діяльності, академічної свободи, міжнародної співпраці, професійного розвитку й участі у формуванні правової доктрини. Лише за таких умов викладач здатний повною мірою виконувати свою місію – формувати правника, який не просто знає закон, а здатний мислити правом і діяти відповідно до принципу верховенства права.

3.3. Кафедра як базова інституція правничої освіти

У науковій та освітній дискусії щодо реформування юридичної освіти увага переважно концентрується на стандартах вищої освіти, акредитаційних процедурах, освітніх програмах, системі зовнішнього оцінювання або цифровізації освітнього процесу. Водночас значно рідше предметом спеціального аналізу виступає кафедра як базова інституція правничої освіти. Такий підхід видається методологічно неповним, оскільки саме кафедра є тим середовищем, у якому безпосередньо реалізується взаємодія між студентом і викладачем, відбувається формування професійного мислення майбутнього правника, здійснюється наукова діяльність і забезпечується відтворення правничої школи.

Кафедра у сфері права не може розглядатися виключно як адміністративний підрозділ закладу вищої освіти. Її сутність полягає у виконанні комплексу взаємопов'язаних функцій, які забезпечують формування професійної компетентності правника та розвиток юридичної науки. Саме тому кафедра виступає первинним осередком правничої освіти, науки, методології та професійної соціалізації студента.

Першою і найбільш очевидною є освітня функція кафедри. Її зміст полягає не лише у викладанні навчальних дисциплін, а й у забезпеченні цілісності освітнього процесу, узгодженості навчальних курсів, формуванні системного бачення права та розвитку професійних компетентностей здобувачів освіти. Саме кафедра визначає концептуальні підходи до викладання відповідної галузі права, забезпечує зв'язок між фундаментальною юридичною підготовкою та сучасними потребами правничої практики [15].

Не менш важливою є наукова функція кафедри. Правнича освіта не може бути якісною без постійного оновлення змісту навчання відповідно до сучасних досягнень правової науки. Кафедра є базовим середовищем організації наукових досліджень, проведення наукових семінарів, підготовки публікацій, залучення студентів до наукової діяльності та формування майбутніх науковців. Саме через кафедру здійснюється інтеграція науки в освітній процес, що забезпечує актуальність і сучасність підготовки правників [33; 45].

Третьою складовою є методологічна функція кафедри. Юридична освіта не може зводитися до механічного засвоєння нормативного матеріалу. Майбутній правник повинен володіти методологією юридичного пізнання, уміти аналізувати правові явища, критично оцінювати законодавство, використовувати різні наукові підходи до розуміння права та працювати в умовах правової невизначеності. Саме кафедра забезпечує передачу студентам методологічної культури юридичного мислення, яка є необхідною передумовою професійної діяльності правника [14].

Особливе значення має доктринальна функція кафедри. Через навчальні дисципліни, наукові дослідження, наукові школи та фахові дискусії кафедра забезпечує засвоєння студентами правової доктрини як системи принципів, ідей і концептуальних підходів до розуміння права. Завдяки цьому студент поступово переходить від сприйняття права як сукупності нормативних приписів до усвідомлення його як складного соціального, ціннісного й інституційного явища [15].

Практико-орієнтована функція кафедри полягає у забезпеченні зв'язку між юридичною освітою та реальною правничою діяльністю. Саме кафедра повинна забезпечувати участь студентів у юридичних клініках, модельних судових процесах, стажуваннях, аналізі судової практики, підготовці процесуальних документів та інших формах практичної роботи. У цьому аспекті кафедра виступає посередником між академічною освітою і професійною правничою діяльністю [25].

Професійно-етична функція кафедри пов'язана з формуванням у студентів поваги до права, професійної добросовісності, академічної культури та відповідальності. Значна частина цих якостей формується не через формальні освітні процедури, а через особистий приклад викладачів, систему цінностей кафедрального середовища та професійну культуру правничої школи.

Нарешті, кафедра виконує кадрово-відтворювальну функцію. Через кафедру здійснюється підготовка майбутніх викладачів, науковців, дослідників та інших представників правничої професії. Саме кафедра забезпечує спадкоємність наукових традицій, відтворення правничої школи та передачу доктринального знання наступним поколінням правників.

Таким чином, кафедра є не адміністративною одиницею, а базовою інституцією правничої освіти. Правнича школа починається з кафедри, а кафедра – з викладачів, здатних поєднувати науку, методику викладання, практику правозастосування та відповідальність за професійне становлення студента.

3.4. Наукова школа як критерій справжньої правничої школи

Однією з ключових ознак справжньої правничої школи є наявність власної наукової школи. Формальна наявність ліцензії, акредитації, освітньої програми або навіть значної кількості науково-педагогічних працівників ще не свідчить про існування повноцінної правничої школи. Вирішальне значення має здатність відповідного академічного середовища продукувати нові наукові знання, забезпечу-

вати спадкоємність дослідницьких традицій і формувати нові покоління правників і науковців.

Наукову школу в сфері права доцільно визначати як сталу інтелектуальну спільноту, об'єднану навколо авторитетного наукового напрямку, методології, системи доктринальних ідей, підготовки наукових кадрів, фахової дискусії, наукової апробації результатів та їх впливу на правотворчу, правозастосовну й освітню практику. Така школа не створюється адміністративним рішенням і не виникає автоматично внаслідок відкриття освітньої програми. Вона формується в результаті тривалої наукової діяльності, спадкоємності поколінь дослідників і накопичення доктринального знання.

Для магістерської підготовки наукова школа є гарантією того, що освітній процес ґрунтується не лише на чинному законодавстві, а й на сучасних досягненнях юридичної науки. Саме через наукову школу магістрант отримує можливість працювати з доктринальними джерелами, брати участь у наукових дискусіях, формувати навички юридичного аналізу й аргументації. За відсутності такого середовища магістратура ризикує перетворитися на механічне продовження бакалаврської підготовки.

Ще більшого значення наукова школа набуває на рівні підготовки докторів філософії. Формування дослідника неможливе поза межами наукового середовища, де існують усталені дослідницькі традиції, наукові семінари, апробація результатів досліджень та постійна взаємодія між науковим керівником і здобувачем. Саме тому якість PhD-підготовки безпосередньо залежить від рівня розвитку відповідної наукової школи.

Особливої актуальності ця проблема набуває на рівні докторантури. Докторська дисертація у сфері права повинна бути самостійним фундаментальним дослідженням, здатним впливати на розвиток правової науки, правової доктрини, законодавства та практики правозастосування. Натомість останніми роками спостерігається тенденція до сприйняття докторської підготовки як інструменту кар'єрного просування або формального підтвердження статусу. Такий підхід створює ризик перетворення докторської дисертації на статусний або навіть комерційний проєкт, що неминуче призводить до зниження якості наукових досліджень і послаблення правничих шкіл.

У зв'язку з цим особливою значення набуває питання концентрації докторської підготовки у профільних правничих школах і наукових установах Національної академії наук України та Національної академії правових наук України. Саме такі інституції здатні забезпечити належний рівень наукового середовища, методологічної культури, наукової дискусії, експертної оцінки результатів досліджень і спадкоємності наукових традицій [10; 26; 40; 44].

Отже, наукова школа виступає необхідним критерієм якості правничої освіти на магістерському, PhD- та докторському рівнях. Вона забезпечує відтворення правової науки, розвиток правової доктрини, формування дослідницької культури та підготовку нових поколінь правників і науковців. Саме тому підтримка та роз-

виток авторитетних наукових шкіл повинні розглядатися як один із пріоритетних напрямів державної політики у сфері правничої освіти та правової науки.

3.5. Правова наука і НАПрН України як інституційна основа правничої освіти

У науковій літературі проблеми реформування юридичної освіти традиційно розглядаються переважно крізь призму освітніх програм, стандартів вищої освіти, акредитації, практичної підготовки або організації освітнього процесу. Водночас значно рідше предметом комплексного аналізу стає взаємозв'язок між правничою освітою і правовою наукою. Такий підхід видається неповним, оскільки якість правничої освіти неможливо забезпечити без належного рівня розвитку правової науки, а стан правової науки безпосередньо впливає на зміст, методологію та перспективи розвитку юридичної освіти.

Правова наука є не допоміжною сферою щодо правничої освіти, а її концептуальною та методологічною основою. Саме вона формує правову доктрину, виробляє нові підходи до розуміння права, здійснює наукове осмислення законодавства і практики його застосування, забезпечує методологію юридичного пізнання та створює інтелектуальне середовище, в якому відбувається підготовка майбутніх правників. Без розвиненої правової науки юридична освіта неминуче перетворюється на систему передачі знань про чинне законодавство, втрачаючи здатність до критичного аналізу, прогнозування та розвитку права [26; 40; 44].

У цьому контексті особливого значення набуває діяльність Національної академії правових наук України. НАПрН України виступає не лише науковою установою, а й одним із ключових центрів формування національної правової доктрини, розвитку юридичної науки, підготовки наукових кадрів і забезпечення експертного супроводу правотворчої діяльності держави. Саме в установах НАПрН України зосереджена значна частина фундаментальних і прикладних правових досліджень, які впливають на розвиток законодавства, судової практики та правової політики держави [26; 44].

Важливими для розуміння сучасного стану правової науки є висновки В. А. Журавля, який звертає увагу на системні проблеми функціонування наукової сфери в Україні. Автор обґрунтовує, що наука має розглядатися як один із ключових чинників розвитку держави, забезпечення її конкурентоспроможності, обороноздатності та повоєнного відновлення. Водночас сучасний стан наукової сфери характеризується низкою проблем, серед яких недостатній рівень фінансування наукових досліджень, відсутність належного державного замовлення на наукову продукцію, невиконання встановлених законом гарантій оплати праці наукових працівників та недостатня увага до розвитку наукових шкіл [10].

Ці проблеми безпосередньо впливають і на якість правничої освіти. Ослаблення правової науки неминуче призводить до ослаблення кафедр, наукових шкіл, аспірантур, докторантур та інших інституцій, які забезпечують відтворення наукового потенціалу правничої освіти. У результаті погіршується якість наукового супроводу освітнього процесу, звужується простір для формування правової

доктрини та зменшується здатність університетів готувати правників, які не лише знають право, а й здатні брати участь у його розвитку.

Особливе місце у взаємозв'язку правничої освіти та правової науки займає проблема підготовки наукових кадрів. Підготовка докторів філософії та докторів наук у сфері права є не лише елементом освітньої системи, а й механізмом відтворення правової науки. Саме через аспірантуру та докторантуру забезпечується спадкоємність наукових шкіл, розвиток нових напрямів досліджень і формування майбутнього кадрового потенціалу правничої освіти. Тому якість підготовки наукових кадрів повинна розглядатися як один із ключових критеріїв оцінки стану правничої освіти [33; 38].

Не менш важливою є роль правової науки у формуванні змісту юридичної освіти. Саме наукові дослідження забезпечують оновлення навчальних курсів, розвиток правничої термінології, удосконалення методології викладання та інтеграцію нових знань у навчальний процес. Правова доктрина, вироблена науковою спільнотою, поступово трансформується у зміст освітніх програм, впливає на формування професійного мислення правника та визначає напрями розвитку правничої професії.

У сучасних умовах європейської інтеграції значення правової науки ще більше зростає. Саме наукове середовище забезпечує адаптацію української правової системи до європейських стандартів, формування нових підходів до розуміння верховенства права, прав людини, юридичної аргументації та сучасних моделей правничої освіти. Без активної участі правової науки будь-яка реформа юридичної освіти ризикує перетворитися на формальне оновлення нормативних документів без реального змістовного наповнення.

Отже, правова наука є не зовнішнім чинником щодо юридичної освіти, а її інституційною основою. Якість правничої освіти безпосередньо залежить від рівня розвитку правової науки, стану наукових шкіл, ефективності підготовки наукових кадрів і ролі Національної академії правових наук України у формуванні національної правової доктрини. Саме тому реформування юридичної освіти повинно здійснюватися одночасно з розвитком правової науки, підтримкою наукових шкіл та посиленням інституційної спроможності НАПрН України як провідного центру правової думки держави.

3.6. Правова доктрина як змістовне ядро підготовки правника

Серед численних складових сучасної юридичної освіти особливе місце посідає правова доктрина. Саме вона забезпечує концептуальний зв'язок між правовою наукою, юридичною освітою, правотворчістю та правозастосуванням. Якщо законодавство визначає нормативний зміст права, то правова доктрина формує його теоретичне осмислення, ціннісне підґрунтя та методологічні орієнтири. Тому без належного засвоєння правової доктрини неможливо підготувати правника, здатного не лише застосовувати закон, а й розуміти його зміст, цілі та місце в системі права.

У сучасній юридичній літературі правова доктрина розглядається як систематизована сукупність наукових ідей, концепцій, принципів і підходів до розуміння права, які формуються в результаті розвитку правової науки та впливають на правотворчу, правозастосовну і правотлумачну діяльність [19; 44]. Вона виконує роль своєрідного інтелектуального мосту між правовою наукою та практикою, забезпечуючи єдність правового мислення, послідовність розвитку правової системи та стабільність правових інститутів.

Для юридичної освіти значення правової доктрини є особливо важливим. О. В. Петришин справедливо підкреслює, що право не може розглядатися виключно як сукупність нормативних приписів, оскільки воно є складним соціальним явищем, покликаним забезпечувати впорядкування суспільних відносин, узгодження інтересів та захист основоположних цінностей суспільства [23]. Відповідно підготовка правника повинна виходити не лише з необхідності вивчення законодавства, а й із розуміння соціальної природи права, його ціннісного змісту та функціонального призначення.

Вагомий внесок у розвиток сучасного розуміння правової доктрини зробив С. І. Максимов, який розглядає її як філософсько-правову основу розвитку правової системи й юридичної науки [19]. На його думку, правова доктрина забезпечує концептуальне осмислення права, визначає напрями його розвитку та формує критерії оцінки правових явищ. Для правничої освіти це означає необхідність переходу від переважно нормативного підходу до підходу, який формує в студентів здатність мислити категоріями принципів, цінностей і правових концепцій.

Особливе значення правової доктрини для формування професійного мислення правника обґрунтовано у працях О. Є. Костюченко. Авторка доводить, що правова доктрина безпосередньо впливає на світогляд правника, його професійну правосвідомість, юридичне мислення та здатність приймати обґрунтовані правові рішення [15]. Завдяки засвоєнню доктринальних положень студент набуває навичок системного аналізу правових явищ, критичного ставлення до законодавства та здатності до юридичної аргументації.

У цьому контексті важливою є також позиція І. Семеніхіна, який наголошує, що правова доктрина є одним із визначальних чинників правозастосовної практики, оскільки саме через неї відбувається формування професійної культури правозастосовувача [37]. Аналогічні висновки містяться у дослідженні В. Тернавської, яка показує, що в умовах правової глобалізації роль правової доктрини не зменшується, а навпаки посилюється, оскільки вона забезпечує адаптацію національних правових систем до нових викликів та інтеграційних процесів [41].

Для сучасної юридичної освіти особливо актуальним є питання співвідношення правової доктрини та професійного мислення правника. А. Федик переконливо доводить, що професійне мислення є не лише результатом засвоєння певного обсягу знань, а й наслідком формування специфічного способу сприйняття й аналізу професійної реальності [42]. Саме правова доктрина створює інтелектуальне середовище, в якому формується такий спосіб мислення, оскільки вона навчає

майбутнього правника бачити за конкретною нормою її принципову основу, ціннісний зміст і функціональне призначення.

Важливим аспектом є також зв'язок правової доктрини з юридичною освітою як інституційною системою. Якщо юридична освіта обмежується лише передачею інформації про чинне законодавство, вона формує фахівця, здатного відтворювати правові норми, але не здатного творчо вирішувати складні юридичні проблеми. Натомість інтеграція правової доктрини в освітній процес забезпечує формування правника, який здатний критично мислити, аргументувати правову позицію, брати участь у розвитку права й адаптуватися до змін правової системи.

Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах європейської інтеграції України. Європейський правовий простір базується не лише на системі нормативних актів, а й на розвиненій правовій доктрині, практиці судового тлумачення права, принципах верховенства права та захисту прав людини. Відтак підготовка правника європейського рівня потребує інтеграції доктринального компонента в усі основні елементи юридичної освіти.

Отже, правова доктрина повинна розглядатися як змістовне ядро підготовки правника. Вона є не факультативним додатком до юридичної освіти, а її світоглядною, методологічною та професійною основою. Саме через правову доктрину відбувається формування професійного мислення, правосвідомості та здатності правника діяти відповідно до принципів верховенства права, справедливості та правової визначеності. Тому одним із пріоритетних напрямів розвитку юридичної освіти має стати посилення доктринального компонента в освітніх програмах, наукових дослідженнях і практичній підготовці майбутніх правників.

3.7. Професійна компетентність правника: від освітніх стандартів до професійних стандартів

Однією з центральних проблем сучасної юридичної освіти є забезпечення відповідності між результатами освітньої підготовки та реальними вимогами правничої професії. Тривалий час система підготовки правників в Україні розвивалася переважно в межах освітньої логіки, коли основна увага приділялася формуванню визначеного набору знань, умінь і навичок, закріплених у стандартах вищої освіти. Водночас професійна діяльність правника дедалі більше вимагає не лише знань законодавства, а й здатності до юридичного аналізу, аргументації, комунікації, роботи з доказами, прийняття рішень в умовах правової невизначеності та дотримання високих стандартів професійної етики. Це актуалізує проблему співвідношення освітніх стандартів і професійних стандартів у підготовці правників.

Особливістю правничої професії є те, що вона належить до регульованих професій. Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 22.05.2020 № 673 спеціальність 081 «Право» включена до переліку спеціальностей здобуття ступеня освіти, за якими є необхідною умовою доступу до професій із додатковим регулюванням [28]. Це означає, що держава визнає особливу суспільну значущість

правничої діяльності та встановлює спеціальні вимоги до рівня професійної підготовки осіб, які мають намір здійснювати таку діяльність.

Водночас сама наявність вищої юридичної освіти ще не означає набуття професійної компетентності правника. Компетентність формується не лише через засвоєння змісту навчальних дисциплін, а й через здатність застосовувати набуті знання у практичній діяльності, дотримуватися професійної етики, здійснювати правову аргументацію та приймати обґрунтовані юридичні рішення. Саме тому сучасна юридична освіта дедалі більше орієнтується на компетентнісний підхід, який передбачає оцінювання не лише знань, а й здатності особи ефективно виконувати професійні функції.

Нормативною основою реалізації такого підходу виступають стандарти вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» першого, другого та третього рівнів вищої освіти [31; 32; 38]. У цих стандартах визначено інтегральні, загальні та спеціальні компетентності, яких повинні досягти здобувачі освіти. Водночас аналіз змісту зазначених стандартів свідчить, що вони здебільшого орієнтовані на освітній результат і лише частково відображають реальні вимоги правничої професії.

На цю проблему звертає увагу О. Костюченко, яка обґрунтовує необхідність узгодження освітніх стандартів із професійними стандартами правничих професій [16]. На думку дослідниці, саме професійні стандарти повинні визначати зміст професійної кваліфікації правника, його трудові функції, професійні обов'язки та критерії оцінювання професійної діяльності. У такому випадку освітні програми мають формуватися не лише виходячи з логіки академічної підготовки, а й з урахуванням реальних потреб правничої практики.

Важливе значення для визначення змісту професійної діяльності правника мають також Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників [7] і Класифікатор професій ДК 003:2010 [12]. Ці документи відображають вимоги до кваліфікації працівників, визначають перелік професійних функцій та окреслюють місце правничих професій у системі професійної діяльності. Проте їх потенціал поки що недостатньо використовується при формуванні змісту освітніх програм за спеціальністю 081 «Право».

Особливе місце в системі підготовки сучасного правника повинні посідати криміналістика та судова експертиза. Незалежно від подальшої професійної спеціалізації, правник повинен розуміти закономірності виникнення, виявлення, фіксації, дослідження та оцінки доказової інформації, а також можливості й межі використання спеціальних знань у правозастосовній діяльності. Саме криміналістика формує практичні навички роботи з доказами, навчає методам установлення фактичних обставин справи та забезпечує зв'язок між правовою нормою і реальною подією, яка потребує юридичної оцінки.

Судова експертиза також не може розглядатися виключно як інструмент кримінального провадження. У сучасних умовах експертні дослідження широко використовуються у кримінальному, цивільному, господарському й адміністративному судочинстві. Експертні висновки відіграють важливу роль під час вирі-

шення спорів щодо права власності, будівництва, землекористування, фінансово-господарської діяльності, інтелектуальної власності, цифрових технологій, відшкодування шкоди, публічно-правових відносин і багатьох інших категорій справ. Тому майбутній правник повинен володіти знаннями щодо правових підстав призначення експертиз, процесуального статусу експерта, особливостей оцінки експертного висновку, а також можливостей використання спеціальних знань у різних видах судочинства.

В умовах цифровізації правосуддя, поширення цифрових доказів, використання штучного інтелекту та постійного ускладнення механізмів доказування значення криміналістичної й експертної підготовки правників істотно зростає. Саме тому криміналістика та судова експертиза повинні зберігати статус обов'язкових складових сучасної юридичної освіти незалежно від майбутньої спеціалізації правника.

Особливого значення в системі забезпечення якості підготовки правників набуває Єдиний державний кваліфікаційний іспит. Його запровадження стало важливим кроком у напрямі формування єдиного підходу до оцінювання результатів навчання випускників правничих програм [30]. Водночас ЄДКІ не може розглядатися як єдиний критерій професійної готовності правника. Тестове оцінювання дозволяє перевірити рівень знань і частково – рівень професійного мислення, однак не здатне повною мірою оцінити навички юридичної аргументації, професійної комунікації, підготовки процесуальних документів, дотримання етичних стандартів і здатності працювати в реальних професійних ситуаціях.

У цьому контексті особливої актуальності набуває питання практичної підготовки правників. Формування професійної компетентності неможливе без участі здобувачів освіти в юридичних клініках, стажуваннях, модельних судових процесах, роботі з реальними правовими кейсами та інших формах практико-орієнтованого навчання. Саме практична діяльність дозволяє перетворити академічні знання на професійні компетентності та сформувати готовність до здійснення правничої діяльності.

З огляду на це професійна компетентність правника повинна розглядатися як інтегрований результат поєднання освітніх стандартів, професійних стандартів, правової доктрини, практичної підготовки, професійної етики й особистісних якостей правника. Компетентнісний підхід у юридичній освіті буде залишатися формальним доти, доки освітні стандарти не будуть системно співвіднесені з професійними стандартами, трудовими функціями та реальними вимогами правничої професії.

Таким чином, одним із ключових напрямів модернізації юридичної освіти в Україні має стати посилення зв'язку між освітньою підготовкою та правничою професією. Лише за умови гармонійного поєднання освітніх стандартів, професійних стандартів, практичної підготовки та правової доктрини можливо забезпечити формування правника, здатного ефективно діяти в умовах сучасних викликів і відповідати стандартам європейської правничої професії.

3.8. Практична підготовка правника: від формальної практики до професійної дії

Однією з найбільш вразливих складових сучасної юридичної освіти залишається практична підготовка здобувачів освіти. Незважаючи на те, що практична складова традиційно включається до освітніх програм підготовки правників, її реальний вплив на формування професійної компетентності часто залишається недостатнім. У багатьох випадках практика зводиться до формального проходження встановленого навчальним планом періоду стажування, підготовки звіту й отримання відповідної оцінки. За таких умов між академічною підготовкою та реальною правничою діяльністю виникає суттєвий розрив, який негативно впливає на готовність випускників до здійснення професійної діяльності.

Проблема практичної підготовки є предметом активного обговорення як в українській, так і в зарубіжній науковій літературі. Н. С. Кузнецова справедливо наголошує, що якісна практична підготовка студентів-юристів є невід'ємною складовою реформування юридичної освіти [17]. На її думку, професійна підготовка правника повинна передбачати не лише засвоєння теоретичних знань, а й набуття практичних навичок застосування права, формування професійного мислення, правової культури та відповідальності за результати власної діяльності.

Специфіка правничої професії полягає в тому, що значна частина професійних компетентностей формується виключно в процесі практичної діяльності. Жоден обсяг теоретичних знань не здатний повністю замінити досвід підготовки процесуальних документів, участі в судових засіданнях, аналізу доказів, консультування клієнтів, проведення переговорів чи вирішення конкретних правових ситуацій. Саме тому практична підготовка повинна розглядатися не як додаток до теоретичного навчання, а як його невід'ємний структурний елемент.

Одним із найбільш ефективних інструментів практичної підготовки правників є юридичні клініки. Їх значення полягає не лише в наданні безоплатної правової допомоги, а й у створенні умов для безпосереднього залучення студентів до реальної правничої діяльності під керівництвом викладачів і практикуючих юристів. Робота в юридичній клініці дозволяє студентам навчитися працювати з клієнтом, аналізувати правову проблему, готувати юридичні документи та приймати професійні рішення. Водночас юридична клініка виконує важливу соціальну функцію, сприяючи підвищенню правової культури населення та забезпеченню доступу до правової допомоги.

Не менш важливими є стажування в судах, органах прокуратури, адвокатурі, нотаріаті, органах державної влади, місцевого самоврядування та інших інституціях, діяльність яких пов'язана із застосуванням права. Саме в процесі стажування студент отримує можливість спостерігати реальне функціонування правової системи, ознайомлюватися з механізмами прийняття юридичних рішень і співвідносити теоретичні знання з практикою їх застосування.

Сучасна світова практика юридичної освіти дедалі ширше використовує модельні судові процеси, які відтворюють процедури судового розгляду та створюю-

ють умови для формування навичок юридичної аргументації, судового представництва, аналізу доказів, підготовки процесуальних документів і публічного виступу. Участь у таких формах практичної підготовки сприяє розвитку не лише спеціальних правничих знань, а й критичного мислення, професійної комунікації та здатності працювати в команді.

Особливе місце в системі практичної підготовки посідає робота з кейсами. Кейсовий метод дозволяє студентам аналізувати реальні або змодельовані правові ситуації, шукати шляхи їх вирішення, оцінювати альтернативні правові позиції й обґрунтовувати власні висновки. На відміну від традиційного лекційного викладання, цей підхід орієнтований на активну участь студента в освітньому процесі та наближений до реальних умов професійної діяльності.

Не менш важливою складовою професійної підготовки є юридичне письмо. У сучасній правничій діяльності значна частина роботи пов'язана з підготовкою процесуальних документів, договорів, правових висновків, аналітичних матеріалів і наукових текстів. Тому формування навичок юридичного письма повинно бути інтегроване в освітній процес на всіх рівнях підготовки правників. Водночас юридичне письмо нерозривно пов'язане з юридичною аргументацією, яка виступає однією з ключових професійних компетентностей сучасного правника.

Професійна підготовка правника також неможлива без формування належного рівня професійної етики. Саме під час практичної діяльності студент стикається з необхідністю прийняття рішень, що мають не лише юридичний, а й моральний вимір. Тому практична підготовка повинна забезпечувати не лише розвиток професійних навичок, а й формування відповідальності, доброчесності, поваги до прав людини й усвідомлення суспільного значення правничої професії.

Таким чином, практична підготовка повинна розглядатися не як формальне виконання навчального плану, а як процес професійної соціалізації майбутнього правника. Її головне призначення полягає у перетворенні теоретичних знань на професійні компетентності, формуванні здатності діяти в реальних правових ситуаціях і забезпеченні готовності випускника до здійснення правничої діяльності. Саме тому одним із пріоритетних напрямів модернізації юридичної освіти має стати посилення її практичної складової через розвиток юридичних клінік, стажувань, модельних судових процесів, кейсового навчання, юридичного письма та інших форм професійно орієнтованої підготовки.

3.9. ЄДКІ, акредитація і НАЗЯВО: інструменти контролю, але не заміна правничої школи

Одним із найбільш помітних напрямів реформування юридичної освіти в Україні стало запровадження механізмів зовнішнього контролю якості підготовки правників. До таких механізмів належать насамперед Єдиний державний кваліфікаційний іспит, акредитація освітніх програм і діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Їх поява була зумовлена необхідністю підвищення довіри до результатів юридичної освіти, забезпечення єдиних вимог до рів-

ня підготовки випускників та подолання надмірної диференціації якості правничих програм.

Запровадження Єдиного державного кваліфікаційного іспиту стало важливим кроком у напрямі формування єдиного підходу до оцінювання результатів навчання майбутніх правників [30]. ЄДКІ створює можливість для порівняння результатів підготовки випускників різних закладів вищої освіти, виявлення проблемних аспектів освітнього процесу та здійснення зовнішнього моніторингу якості підготовки правників. У цьому сенсі ЄДКІ виконує не лише контрольну, а й інформаційно-аналітичну функцію, надаючи державі, університетам і суспільству об'єктивні дані про стан юридичної освіти.

Разом із тим можливості ЄДКІ не слід переоцінювати. За своєю природою він є інструментом перевірки рівня сформованості окремих знань і компетентностей, але не може повною мірою оцінити професійну готовність правника до здійснення практичної діяльності. Юридична професія передбачає не лише знання права, а й здатність до правової аргументації, аналізу доказів, професійної комунікації, підготовки юридичних документів, прийняття рішень у складних ситуаціях і дотримання високих стандартів професійної етики. Значна частина цих якостей не може бути належним чином оцінена за допомогою стандартизованого тестування.

Саме тому результати ЄДКІ повинні розглядатися як один із показників якості правничої освіти, але не як універсальний критерій оцінки діяльності правничої школи. Високий результат тестування ще не гарантує сформованості професійної компетентності правника, так само як окремі недоліки тестового оцінювання не завжди свідчать про низьку якість освітньої програми. Відповідно ЄДКІ має бути інтегрований у ширшу систему оцінювання якості юридичної освіти, яка враховує кадровий потенціал, наукове середовище, практичну підготовку, результати працевлаштування випускників та інші показники діяльності правничої школи [25; 34].

Не менш важливим елементом системи забезпечення якості є акредитація освітніх програм. Її основне призначення полягає в установленні відповідності освітньої програми вимогам законодавства, стандартів вищої освіти та критеріям забезпечення якості. Запровадження нової системи акредитації сприяло підвищенню уваги до внутрішніх механізмів забезпечення якості освіти, ролі стейкхолдерів, академічної доброчесності, прозорості освітнього процесу та результатів навчання.

Водночас акредитація не повинна перетворюватися на самоціль. Її ефективність залежить від того, наскільки вона орієнтована на оцінювання реальної спроможності освітньої програми формувати професійно компетентного правника. Надмірна увага до формальних показників, документації та процедур може призвести до ситуації, коли акредитаційна діяльність поступово віддаляється від своєї головної мети – забезпечення якості підготовки випускників.

У цьому контексті важливою є роль Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. НАЗЯВО виконує функцію незалежного зовнішнього оціню-

вання якості освітніх програм і сприяє впровадженню сучасних підходів до забезпечення якості вищої освіти. Разом із тим у сфері юридичної освіти постає питання подальшого вдосконалення критеріїв оцінювання правничих програм із урахуванням специфіки правничої професії.

На нашу думку, перспективним напрямом розвитку системи зовнішнього забезпечення якості є впровадження ризик-орієнтованого підходу до оцінювання правничих програм. Такий підхід передбачає концентрацію уваги на тих освітніх програмах, щодо яких існують обґрунтовані ризики низької якості підготовки правників. До відповідних індикаторів можуть належати низькі результати ЄДКІ, відсутність наукової школи, слабе кадрове забезпечення, недостатній рівень практичної підготовки, формальне функціонування юридичних клінік, низька наукова активність викладачів, відсутність зв'язку з правничою професією або суттєві проблеми з працевлаштуванням випускників.

Особливу увагу необхідно приділяти прозорості акредитаційних процедур і результатів оцінювання. Відкритість інформації про якість освітніх програм, рівень підготовки випускників, результати ЄДКІ та висновки акредитаційних експертиз сприятиме підвищенню відповідальності закладів вищої освіти та забезпечить абітурієнтам, студентам і роботодавцям можливість приймати більш обґрунтовані рішення.

Водночас принципово важливо усвідомлювати, що жоден інструмент зовнішнього контролю не здатний замінити собою правничу школу. ЄДКІ може оцінити окремі результати навчання, акредитація – перевірити відповідність освітньої програми встановленим критеріям, а НАЗЯВО – здійснювати зовнішній моніторинг якості. Проте жоден із цих механізмів не здатний створити наукову школу, сформувати правову доктрину, забезпечити високий рівень викладання або виховати професійну культуру правника.

Отже, ЄДКІ, акредитація та діяльність НАЗЯВО повинні розглядатися як необхідні інструменти забезпечення якості юридичної освіти, але не як самодостатня альтернатива правничій школі. Їх головне завдання полягає у створенні стимулів для розвитку сильних правничих шкіл, підтримці високих стандартів підготовки правників і забезпеченні відповідальності закладів вищої освіти перед студентами, професією і суспільством.

3.10. Академічна доброчесність як передумова професійної доброчесності правника

Проблема академічної доброчесності традиційно розглядається як складова системи забезпечення якості освіти та наукової діяльності. Водночас у сфері юридичної освіти її значення є значно ширшим. Для майбутнього правника академічна доброчесність виступає не лише освітнім стандартом, а й одним із фундаментальних чинників формування професійної культури, правосвідомості та ставлення до права. Саме тому питання академічної доброчесності має розглядатися в безпосередньому зв'язку з проблемою професійної доброчесності правника.

Особливість юридичної освіти полягає в тому, що вона готує фахівців, діяльність яких безпосередньо пов'язана із забезпеченням законності, захистом прав людини, здійсненням правосуддя та реалізацією принципу верховенства права. У зв'язку з цим будь-які прояви недоброчесності під час навчання набувають особливого значення. Якщо майбутній правник звикає до списування, плагіату, фальсифікації результатів навчання або імітації освітньої діяльності, відповідні моделі поведінки можуть переноситися й у сферу професійної діяльності.

Закон України «Про вищу освіту» визначає академічну доброчесність як сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими повинні керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової діяльності [27]. Проте значення академічної доброчесності не вичерпується дотриманням формальних вимог законодавства. Вона виступає механізмом формування відповідальності, чесності, поваги до інтелектуальної праці, нетерпимості до обману та здатності діяти відповідно до професійних стандартів навіть за відсутності зовнішнього контролю.

У сучасних умовах найбільш поширеними формами порушення академічної доброчесності залишаються плагіат, самоплагіат, списування, фабрикація та фальсифікація результатів досліджень, а також різноманітні форми імітації навчальної та наукової діяльності. Особливу небезпеку становить не лише сам факт таких порушень, а їх поступова нормалізація в освітньому середовищі. Якщо академічна спільнота починає сприймати недоброчесність як звичайне явище або ставиться до неї поблажливо, це руйнує довіру до результатів навчання та дискредитує саму ідею професійної відповідальності.

Для юридичної освіти особливо небезпечним є розрив між декларованими цінностями та реальною практикою. Неможливо ефективно навчати майбутнього правника принципам законності, справедливості, чесності та відповідальності, якщо в освітньому процесі толеруються академічні порушення. У такому випадку студент отримує суперечливий сигнал: формально право проголошується найвищою соціальною цінністю, але фактично допускається його ігнорування заради досягнення бажаного результату.

У цьому контексті особливої ваги набуває роль викладача та кафедри. Формування культури академічної доброчесності значною мірою залежить від особистого прикладу викладачів, їх ставлення до наукової роботи, оцінювання студентів, використання чужих результатів інтелектуальної діяльності та дотримання професійної етики. Академічна доброчесність не може бути сформована виключно через нормативні приписи або систему санкцій. Вона формується через освітнє середовище, в якому чесність, відповідальність і повага до права є реально діючими цінностями.

Водночас академічна доброчесність має розглядатися не лише як індивідуальна характеристика окремого студента або викладача, а як характеристика правничої школи загалом. Наявність дієвих механізмів запобігання плагіату, прозорих процедур оцінювання, належного контролю за якістю наукових досліджень і не-

терпимості до недоброчесної поведінки є важливими ознаками зрілої академічної культури.

Особливого значення ця проблема набуває на рівні магістерської, PhD- та докторської підготовки. Саме на цих рівнях формується майбутній кадровий потенціал правничої освіти і правової науки. Тому будь-які прояви недоброчесності під час підготовки магістерських робіт, дисертацій докторів філософії або докторів наук мають розглядатися не лише як порушення академічних стандартів, а як загроза для розвитку правничої науки та відтворення правничих шкіл.

З огляду на це академічна доброчесність повинна розглядатися як необхідна передумова професійної доброчесності правника. Саме через неї формуються такі якості, як повага до права, відповідальність за власні рішення, нетерпимість до фальсифікацій, готовність діяти відповідно до професійних стандартів та усвідомлення суспільної місії правничої професії. У цьому сенсі академічна доброчесність є не лише елементом освітньої політики, а важливим чинником формування правової держави.

Таким чином, якість юридичної освіти неможливо забезпечити без належного рівня академічної доброчесності. Вона повинна розглядатися як системоутворюючий принцип діяльності правничої школи, що забезпечує довіру до результатів навчання, підтримує авторитет правничої професії та створює передумови для формування професійно компетентних і доброчесних правників.

3.11. Розмежування правничої освіти і підготовки кадрів сектору безпеки та правопорядку

Однією з найбільш дискусійних проблем сучасної освітньої політики у сфері права є питання співвідношення правничої освіти та підготовки кадрів для органів правопорядку, сектору безпеки та державної безпеки. Протягом тривалого часу ці напрями нерідко розглядалися як взаємозамінні або такі, що мають єдину освітню природу. Однак сучасні тенденції розвитку правничої професії, європейські стандарти юридичної освіти та потреби демократичної правової держави свідчать про необхідність їх чіткого розмежування.

Потреба такого розмежування зумовлена насамперед різною природою професійної діяльності правника та представника сектору безпеки чи правопорядку. Правнича освіта спрямована на підготовку фахівця, основним професійним призначенням якого є тлумачення, застосування, захист і розвиток права. Правник повинен володіти здатністю аналізувати правові явища, здійснювати юридичну аргументацію, захищати права людини, брати участь у правотворчій діяльності та забезпечувати реалізацію принципу верховенства права. Саме тому правнича освіта має фундаментальний характер і ґрунтується на правовій доктрині, юридичній науці, методології правового пізнання та професійній етиці.

Натомість підготовка кадрів сектору безпеки та правопорядку орієнтована на формування фахівців, які здійснюють правоохоронну, оперативно-розшукову, контррозвідувальну, безпекову або іншу спеціалізовану діяльність, пов'язану

з реалізацією владних повноважень. Такі фахівці потребують не лише правової підготовки, а й спеціальних знань і навичок у сфері безпеки, оперативної діяльності, кризового управління, інформаційної безпеки, спеціальної тактики, психології й інших галузей професійної діяльності.

Водночас у межах такого розмежування необхідно окремо визначити місце слідчого. Слідчий не може розглядатися як звичайний працівник сектору безпеки чи як оперативний працівник органу правопорядку. За своєю процесуальною природою він є суб'єктом кримінального процесуального доказування, уповноваженим здійснювати досудове розслідування, приймати процесуальні рішення, проводити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, звертатися до слідчого судді з клопотаннями, повідомляти особі про підозру, скласти обвинувальний акт та інші процесуальні документи. Відповідно до ст. 40 КПК України слідчий несе відповідальність за законність і своєчасність здійснення процесуальних дій, а також є самостійним у своїй процесуальній діяльності [16¹]. Саме тому його професійна діяльність за своєю сутністю є правничою, а не лише правоохоронною чи адміністративно-службовою.

На відміну від оперативного працівника, який виконує слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії за письмовим дорученням слідчого, дізнавача або прокурора і не має права здійснювати процесуальні дії за власною ініціативою чи звертатися з клопотаннями до слідчого судді або прокурора, слідчий є процесуально самостійним суб'єктом досудового розслідування [16¹]. Отже, оперативний працівник реалізує переважно оперативно-службову функцію, тоді як слідчий виконує правозастосовну, доказову, процесуальну та правозахисну функції. Це принципово різні професійні ролі.

З огляду на це слідчий має обов'язково мати юридичну освіту, оскільки його діяльність передбачає кваліфікацію кримінально-правових подій, оцінку доказів, забезпечення прав і свобод людини, застосування заходів процесуального примусу, підготовку процесуальних рішень та відповідальність за законність досудового розслідування. Така діяльність вимагає не лише спеціальної службової підготовки, а й системної правничої освіти, сформованого юридичного мислення, знання кримінального права, кримінального процесу, конституційних гарантій прав людини та стандартів верховенства права.

Цей підхід узгоджується і з професійним стандартом «Слідчий (поліція)», в якому професія слідчого віднесена до професій у сфері права, а документами, що підтверджують професійну кваліфікацію, визначено диплом бакалавра або магістра галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» із записом про відповідну професійну кваліфікацію [34¹]. Отже, слідчий має бути правником за освітою і суб'єктом правозастосування за процесуальним статусом. Це принципово відрізняє його від оперативного працівника органу правопорядку чи окремих працівників сектору безпеки, які можуть мати іншу спеціалізовану професійну підготовку залежно від змісту їхніх службових функцій.

Саме тому в системі підготовки фахівців у сфері права, правопорядку та безпеки необхідно чітко розрізнити: підготовку правників; підготовку слідчих як правників зі спеціалізованою кримінально-процесуальною компетентністю; підготовку оперативних працівників органів правопорядку та фахівців сектору безпеки, діяльність яких має іншу професійну природу, хоча й повинна ґрунтуватися на належному правовому компоненті. Таке розмежування дозволяє уникнути підміни правничої освіти відомчою або спеціально-службовою підготовкою і водночас гарантує, що суб'єкти, які ухвалюють процесуальні рішення та відповідають за законність досудового розслідування, мають повноцінну юридичну освіту.

Однак розмежування цих моделей підготовки не означає їх протиставлення. Навпаки, сучасна демократична держава потребує того, щоб діяльність усіх суб'єктів публічної влади здійснювалася на основі права. Саме тому правовий компонент має бути обов'язковою складовою підготовки працівників сектору безпеки та правопорядку, хоча його обсяг і зміст повинні залежати від характеру їхніх службових функцій. Для слідчого таким фундаментом має бути повна юридична освіта, оскільки він здійснює кримінальне процесуальне доказування і приймає процесуальні рішення. Для оперативного працівника чи фахівця сектору безпеки правова підготовка має забезпечувати належне розуміння принципів верховенства права, поваги до прав людини, пропорційності державного примусу, законності обмеження прав і свобод, заборони катувань, справедливого суду та демократичного цивільного контролю над діяльністю органів безпеки.

Особливого значення це питання набуває в умовах воєнного стану та збройної агресії проти України. Підвищення ролі сектору безпеки та правопорядку не може бути підставою для послаблення правових стандартів підготовки відповідних фахівців. Навпаки, чим ширшими є владні повноваження суб'єкта, тим вищими повинні бути вимоги до його правової культури, професійної етики та розуміння прав людини.

У цьому контексті заслуговують на увагу положення Проекту Концепції реформи юридичної (правничої) освіти, в яких обґрунтовується необхідність формування єдиних підходів до підготовки правників та розмежування правничої освіти і спеціалізованої підготовки для окремих видів професійної діяльності [34]. Такий підхід загалом відповідає європейській практиці, де юридична освіта має універсальний характер, а спеціалізована професійна підготовка здійснюється після здобуття базової правничої освіти або паралельно з нею.

Водночас Проект Концепції потребує уточнення в частині визначення кола правничих професій. У ньому належно підкреслено значення якісної правничої освіти для суддів, адвокатів і прокурорів, однак поза спеціальною увагою фактично залишається слідчий як один із ключових суб'єктів кримінального процесуального доказування. Такий підхід видається неповним, оскільки слідчий за своїм процесуальним статусом не є лише працівником органу правопорядку чи представником спеціалізованої службової діяльності. Він здійснює досудове розслідування, приймає процесуальні рішення, забезпечує збирання, перевірку

й оцінку доказової інформації, звертається до слідчого судді з клопотаннями, забезпечує реалізацію прав учасників кримінального провадження та відповідає за законність процесуальних дій.

Саме тому професія слідчого повинна розглядатися як правнича за своєю сутністю, оскільки її зміст полягає у безпосередньому застосуванні кримінального та кримінального процесуального права, реалізації процесуальних гарантій, забезпеченні прав людини і виконанні функцій кримінального процесуального доказування. На відміну від оперативного працівника органу правопорядку чи окремих фахівців сектору безпеки, які можуть мати іншу спеціалізовану підготовку залежно від характеру їхніх службових функцій, слідчий має бути правником за освітою, професійною компетентністю і процесуальним статусом.

Отже, позитивно оцінюючи загальну спрямованість Проєкту Концепції на підвищення якості правничої освіти, слід водночас визнати, що він потребує доктринального й нормативного уточнення щодо місця слідчого в системі правничих професій. Невключення слідчого до кола професій, для яких юридична освіта має бути обов'язковою, створює ризик штучного звуження змісту правничої професії та недооцінки ролі досудового розслідування у забезпеченні верховенства права, прав людини і справедливого кримінального провадження.

Обґрунтованим видається підхід, за яким правнича освіта повинна залишатися самостійною освітньою системою, головним завданням якої є підготовка правника як носія правової культури, професійного мислення та правничої компетентності. Підготовка кадрів сектору безпеки та правопорядку має здійснюватися з урахуванням специфіки відповідної професійної діяльності, однак на міцному фундаменті правничих знань і принципів верховенства права.

Отже, правнича освіта і підготовка кадрів сектору безпеки та правопорядку є різними професійними моделями, які мають різні цілі, зміст і механізми реалізації. Водночас їх об'єднує спільне ціннісне ядро – верховенство права, права людини, законність, професійна доброчесність і відповідальність перед суспільством. Саме на цих засадах повинна будуватися сучасна система підготовки як правників, так і фахівців сектору безпеки та правопорядку.

3.12. Нові компетентності правника: цифровізація, воєнний стан, докази і верховенство права

Стрімкий розвиток цифрових технологій, глобалізація інформаційного простору, широке використання електронних комунікацій, цифровізація державного управління та правосуддя, а також виклики, пов'язані з воєнним станом і збройною агресією проти України, істотно змінюють вимоги до сучасного правника. Якщо традиційна модель юридичної освіти орієнтувалася переважно на формування знань законодавства та навичок роботи з нормативними актами, то сучасні умови вимагають формування значно ширшого комплексу професійних компетентностей.

Однією з найбільш помітних тенденцій останніх років стала цифровізація правової сфери. Електронне судочинство, цифрові державні реєстри, електронний

документообіг, використання інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності правоохоронних органів, поширення штучного інтелекту й автоматизованих систем прийняття рішень змінюють зміст професійної діяльності правника. У таких умовах правник повинен володіти не лише традиційними юридичними знаннями, а й розумінням цифрового середовища, принципів функціонування інформаційних систем, основ кібербезпеки й особливостей використання цифрової інформації у правовій діяльності.

Особливого значення набуває проблема роботи з цифровими доказами. У сучасному кримінальному, цивільному, господарському й адміністративному судочинстві дедалі частіше використовуються електронні документи, електронні повідомлення, цифрові зображення, аудіо- та відеозаписи, дані геолокації, інформація з телекомунікаційних систем, соціальних мереж та інших цифрових джерел. Це вимагає від правника розуміння не лише процесуальних правил використання таких доказів, а й технічних аспектів їх отримання, збереження, перевірки й оцінки.

У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема забезпечення достовірності цифрової інформації. На відміну від традиційних документів, цифрові дані можуть бути змінені, скопійовані, відредаговані або пошкоджені без видимих зовнішніх ознак. Саме тому сучасний правник повинен володіти базовими знаннями щодо цифрової ідентифікації, електронних слідів, метаданих, електронного підпису, цифрової автентифікації й інших механізмів забезпечення достовірності інформації.

Суттєвий вплив на зміст правничої освіти справляє і воєнний стан. Збройна агресія проти України призвела до появи нових категорій правових проблем, пов'язаних із документуванням воєнних злочинів, злочинів проти основ національної безпеки, використанням інформації з відкритих джерел, міжнародним гуманітарним правом, міжнародним кримінальним правом і діяльністю міжнародних судових інституцій. У таких умовах правник повинен бути здатним працювати в ситуації підвищеної складності, обмеженого доступу до інформації та необхідності швидкого прийняття рішень.

Водночас воєнний стан не скасовує вимоги щодо дотримання прав людини та принципу верховенства права. Навпаки, саме в умовах кризових ситуацій значення цих принципів суттєво зростає. Сучасний правник повинен усвідомлювати, що ефективність діяльності держави не може досягатися шляхом відмови від фундаментальних правових гарантій. Саме тому підготовка правників повинна включати глибоке розуміння механізмів забезпечення балансу між інтересами безпеки та правами людини.

Важливим напрямом розвитку юридичної освіти є формування доказової компетентності правника. Йдеться не лише про знання процесуальних норм, а про здатність аналізувати походження доказів, оцінювати їх належність, допустимість, достовірність і достатність, працювати з цифровими слідами та розуміти особливості доказування в сучасних умовах. Особливу роль у цьому відіграють су-

часні концепції кримінального процесуального доказування, орієнтовані на поєднання процесуальних гарантій, цифрових технологій і принципу верховенства права [24].

У сучасній правничій діяльності дедалі більшого значення набувають також навички міждисциплінарної взаємодії. Правник має бути здатним працювати з фахівцями у сфері інформаційних технологій, цифрової безпеки, економіки, фінансів, міжнародних відносин, психології й інших галузей знань. Це вимагає розвитку комунікативних компетентностей, здатності працювати в міждисциплінарних командах та інтегрувати знання з різних сфер для вирішення складних правових проблем.

Особливого значення набуває здатність до безперервного професійного розвитку. Темпи змін у законодавстві, технологіях і правозастосовній практиці настільки високі, що знання, отримані під час навчання в університеті, не можуть забезпечити професійну компетентність протягом усього життя. Тому сучасна юридична освіта повинна формувати не лише конкретні знання, а й готовність до постійного самонавчання, професійного вдосконалення й адаптації до нових викликів.

Таким чином, правник XXI століття повинен володіти значно ширшим колом компетентностей, ніж це було характерно для традиційної моделі юридичної освіти. Поряд із фундаментальними знаннями права він має бути здатним працювати з цифровими доказами, розуміти особливості цифрового середовища, забезпечувати дотримання прав людини в умовах воєнного стану, здійснювати складний доказовий аналіз, працювати в міждисциплінарних командах і постійно оновлювати свої професійні знання. Саме такі компетентності повинні стати одним із ключових орієнтирів подальшого розвитку правничої освіти в Україні.

3.13. Авторська доктринально-інституційна модель якості правничої освіти

Проведений аналіз сучасного стану юридичної освіти, правової науки, правової доктрини та правничої професії дає підстави стверджувати, що більшість існуючих підходів до реформування правничої освіти зосереджуються переважно на окремих елементах освітньої системи. Одні дослідження акцентують увагу на стандартах вищої освіти, інші – на акредитації, зовнішньому оцінюванні, практичній підготовці або цифровізації освітнього процесу. Водночас недостатньо уваги приділяється системному баченню юридичної освіти як цілісного соціально-правового інституту, в межах якого всі елементи перебувають у постійній взаємодії.

Саме тому одним із результатів цього дослідження є формулювання авторської доктринально-інституційної моделі якості правничої освіти. Її основу становить розуміння юридичної освіти як багаторівневої системи, в якій якість підготовки правника визначається не окремими показниками чи процедурами, а узгодженим функціонуванням взаємопов'язаних елементів.

Першим елементом цієї моделі є суб'єктне ядро, яке складають студент і викладач. Саме вони є головними учасниками освітнього процесу. Студент виступає

активним суб'єктом формування власної професійної компетентності, а викладач – носієм правової доктрини, методології юридичного пізнання, професійної культури та наукової традиції. Усі інші елементи системи мають забезпечувати ефективність цієї взаємодії, а не підміняти її адміністративними процедурами.

Другим елементом є кафедральне ядро. Кафедра виступає базовою інституцією правової освіти, яка забезпечує інтеграцію освітньої, наукової, методологічної, практичної та виховної діяльності. Саме на кафедральному рівні відбувається безпосереднє формування правової школи, професійного середовища та системи академічних цінностей.

Третім елементом виступає наукове ядро, яке охоплює наукові школи, аспірантуру, докторантуру, науково-дослідні установи, Національну академію правових наук України та інші інституції, що забезпечують відтворення правової науки. Без розвиненого наукового середовища юридична освіта втрачає здатність до оновлення змісту, розвитку правової доктрини та підготовки нових поколінь науковців і викладачів.

Четвертим елементом є доктринальне ядро. Його основу становить правова доктрина як система принципів, ідей, концепцій і підходів до розуміння права. Саме правова доктрина забезпечує формування професійного мислення правника, його здатності до правового аналізу, аргументації та критичного осмислення правових явищ. Вона виступає концептуальним зв'язком між правовою наукою, правничою освітою та практикою правозастосування.

П'ятим елементом моделі є професійне ядро, яке охоплює правничу професію, професійні стандарти, трудові функції правника та вимоги професійного середовища. Освітні програми повинні формуватися з урахуванням не лише академічних вимог, а й реальних потреб правничої професії. Саме через професійні стандарти забезпечується зв'язок між юридичною освітою та практичною діяльністю правника.

Шостим елементом виступає практичне ядро. Воно включає юридичні клініки, стажування, модельні судові процеси, кейсове навчання, юридичне письмо й інші форми практико-орієнтованої підготовки. Саме через практичну діяльність відбувається трансформація академічних знань у професійні компетентності та формування готовності до реальної правничої діяльності.

Сьомим елементом є етичне ядро, основу якого становлять академічна доброчесність, професійна доброчесність, правова культура та відповідальність. Якість юридичної освіти неможливо забезпечити без формування у майбутніх правників поваги до права, нетерпимості до фальсифікацій, готовності діяти чесно та відповідально навіть за відсутності зовнішнього контролю.

Восьмий елемент моделі становлять інститути зовнішнього забезпечення якості: Єдиний державний кваліфікаційний іспит, акредитація освітніх програм, діяльність НАЗЯВО, моніторинг працевлаштування випускників та інші механізми контролю якості. Їх призначення полягає не в заміні правової школи, а в оцінюванні її реальної спроможності забезпечувати якісну підготовку правників.

Дев'ятим елементом є європейське ядро юридичної освіти. Воно охоплює право Європейського Союзу, Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, практику Європейського суду з прав людини, Болонський процес та інші складові європейського освітнього і правового простору. Саме цей елемент забезпечує інтеграцію української правничої освіти в європейський контекст.

Десятим елементом виступає безпеково-правове розмежування. Авторська модель виходить із необхідності чіткого розмежування правничої освіти та спеціалізованої підготовки кадрів сектору безпеки та правопорядку. Водночас обидві моделі повинні ґрунтуватися на спільних цінностях – верховенстві права, правах людини, законності та професійній добросовісності.

Одинадцятим елементом є цифрове ядро сучасної юридичної освіти. Воно охоплює криміналістику, судову експертизу, роботу з доказовою інформацією, оцінку експертних висновків і використання спеціальних знань у кримінальному, цивільному, господарському та адміністративному судочинстві. Цей компонент забезпечує формування у правника здатності працювати з фактичними обставинами справи, доказами, спеціальними знаннями й експертними висновками як необхідними елементами сучасної правозастосовної діяльності.

Запропонована модель дозволяє розглядати юридичну освіту як цілісну систему, в якій кожен елемент виконує власну функцію, але водночас перебуває у взаємодії з іншими елементами. Її практичне значення полягає в тому, що вона може бути використана як методологічна основа для вдосконалення державної політики у сфері правничої освіти, оновлення стандартів вищої освіти, формування професійних стандартів правничих професій, розвитку правових шкіл і підвищення якості підготовки правників.

Отже, якість юридичної освіти визначається не кількістю освітніх програм і не кількістю виданих дипломів. Вона визначається здатністю правничої школи сформувати правника, який володіє правовою доктриною, професійним мисленням, практичними навичками, доказовою, криміналістичною й експертною компетентністю, професійною етикою та здатністю діяти відповідно до принципу верховенства права. Саме така модель повинна стати орієнтиром подальшого розвитку правничої освіти в Україні.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає підстави сформулювати наступні висновки.

1. Юридична освіта в Україні перебуває на етапі глибокої трансформації, зумовленої потребами європейської інтеграції, цифровізації суспільства, воєнного стану, змінами у правничій професії та розвитком правової науки. Водночас основною проблемою залишається невідповідність між кількісним розвитком системи підготовки правників і реальним рівнем якості окремих правничих програм і правничих шкіл.

2. Встановлено, що тривалий час система юридичної освіти розвивалася переважно за логікою екстенсивного розширення мережі освітніх програм. Такий підхід сприяв збільшенню кількості випускників, але не завжди забезпечував належний рівень кадрової, наукової, методологічної та практичної спроможності закладів вищої освіти. У зв'язку з цим не кожен заклад, який має ліцензію на підготовку юристів, може вважатися повноцінною правничою школою.

3. Обґрунтовано, що основою закладу вищої освіти є студент і викладач. Саме їх взаємодія становить суб'єктне ядро юридичної освіти, тоді як стандарти, акредитація, ліцензування, ЄДКІ та інші інструменти забезпечення якості повинні виконувати допоміжну функцію і створювати умови для ефективного освітнього процесу, а не підміняти його.

4. Доведено, що кафедра виступає базовою інституцією правничої освіти, яка забезпечує реалізацію освітньої, наукової, методологічної, доктринальної, практико-орієнтованої, професійно-етичної та кадрово-відтворювальної функцій. Саме кафедра є первинним осередком формування правничої школи, професійного середовища та наукової традиції.

5. Визначено, що наукова школа є необхідним критерієм справжньої правничої школи та одним із головних показників її академічної спроможності. Наукова школа забезпечує відтворення правової науки, підготовку наукових кадрів, розвиток правової доктрини та інтеграцію науки в освітній процес. Особливого значення вона набуває на магістерському, PhD- та докторському рівнях підготовки.

6. Обґрунтовано, що правова наука є інституційною основою розвитку юридичної освіти. Саме вона формує правову доктрину, забезпечує методологію юридичного пізнання та визначає напрями розвитку правничої професії. У цьому контексті особлива роль належить Національній академії правових наук України як одному з провідних центрів розвитку правової науки, підготовки наукових кадрів і формування національної правової доктрини.

7. Встановлено, що правова доктрина є змістовним ядром підготовки правника. Вона забезпечує формування професійного мислення, правосвідомості, здатності до юридичної аргументації та критичного осмислення правових явищ. Саме через правову доктрину відбувається інтеграція правової науки, юридичної освіти та практики правозастосування.

8. Доведено необхідність узгодження освітніх стандартів із професійними стандартами правничих професій. Формування професійної компетентності правника повинно здійснюватися з урахуванням реальних трудових функцій, потреб правничої професії та сучасних вимог до здійснення юридичної діяльності. Компетентнісний підхід буде ефективним лише за умови тісного зв'язку між освітньою підготовкою та професійною практикою.

9. Обґрунтовано, що криміналістика та судова експертиза мають зберігатися і посилюватися як необхідні складові підготовки сучасного правника. Їх значення не обмежується кримінальним провадженням, оскільки експертні дослідження та спеціальні знання широко використовуються також у цивільному, господар-

ському й адміністративному судочинствах. Майбутній правник повинен розуміти закономірності формування, виявлення, фіксації, дослідження й оцінки доказової інформації, процесуальні підстави призначення експертиз, правовий статус експерта та критерії оцінки експертного висновку. Це є необхідною умовою його доказової, аналітичної та правозастосовної компетентності.

10. Обґрунтовано, що практична підготовка має розглядатись як невід'ємна складова юридичної освіти. Юридичні клініки, стажування, модельні судові процеси, кейсове навчання, юридичне письмо, криміналістична й експертна підготовка та інші форми практико-орієнтованої діяльності повинні забезпечувати перетворення академічних знань на професійні компетентності та сприяти професійній соціалізації майбутнього правника.

11. Встановлено, що Єдиний державний кваліфікаційний іспит, акредитація освітніх програм і діяльність НАЗЯВО є важливими інструментами зовнішнього забезпечення якості юридичної освіти, однак вони не можуть замінити правничу школу. Їх призначення полягає у створенні стимулів для розвитку якісних освітніх програм і забезпеченні відповідальності закладів вищої освіти перед студентами, професійною спільнотою та суспільством.

12. Доведено, що академічна доброчесність є необхідною передумовою професійної доброчесності правника. Порушення академічних стандартів під час навчання створює ризики формування відповідних моделей поведінки в майбутній професійній діяльності. У зв'язку з цим академічна доброчесність повинна розглядатись як системоутворюючий принцип діяльності правничої школи.

13. Обґрунтовано необхідність чіткого розмежування правничої освіти та підготовки кадрів сектору безпеки й правопорядку. Попри наявність спільного ціннісного підґрунтя у вигляді верховенства права, прав людини та професійної доброчесності, ці напрями мають різне професійне призначення, різний зміст підготовки та різні моделі професійної діяльності. Водночас у межах такого розмежування слідчий повинен розглядатись як представник правничої професії, оскільки за своїм процесуальним статусом і змістом діяльності він здійснює кримінальне процесуальне доказування, приймає процесуальні рішення, забезпечує реалізацію прав учасників кримінального провадження та відповідає за законність досудового розслідування. Тому слідчий має обов'язково мати юридичну освіту, на відміну від оперативного працівника органу правопорядку чи окремих фахівців сектору безпеки, які можуть мати іншу спеціалізовану професійну підготовку залежно від характеру їхніх службових функцій.

14. Встановлено, що Проєкт Концепції реформи юридичної (правничої) освіти потребує доктринального й нормативного уточнення в частині визначення кола правничих професій. Позитивно оцінюючи його загальну спрямованість на підвищення якості правничої освіти та розмежування правничої освіти і спеціалізованої підготовки кадрів сектору безпеки та правопорядку, слід водночас визнати неповним підхід, за якого поза спеціальною увагою залишається слідчий як ключовий суб'єкт досудового розслідування та кримінального процесуального доказування.

15. Встановлено, що сучасна юридична освіта повинна формувати нові професійні компетентності, пов'язані з цифровізацією правової сфери, використанням цифрових доказів, електронним правосуддям, інформаційною безпекою, міжнародним гуманітарним правом, документуванням воєнних злочинів і забезпеченням прав людини в умовах воєнного стану. У цьому контексті особливого значення набуває доказова компетентність правника, що охоплює здатність працювати з традиційними й цифровими доказами, оцінювати експертні висновки та використовувати спеціальні знання у різних видах судочинства.

16. Запропоновано авторську доктринально-інституційну модель якості правничої освіти, яка включає суб'єктне, кафедральне, наукове, доктринальне, професійне, практичне, етичне, контрольне, європейське, безпеково-правове та цифрове ядра. З урахуванням проведеного дослідження цю модель доцільно доповнити доказово-експертним компонентом, який охоплює криміналістику, судову експертизу, роботу з доказовою інформацією та спеціальними знаннями як необхідними елементами професійної компетентності правника. Її особливістю є розгляд юридичної освіти як цілісної системи, у центрі якої перебувають студент і викладач, а кінцевим результатом виступає формування правника, здатного діяти відповідно до принципу верховенства права.

Отже, якість юридичної освіти повинна оцінюватися не кількістю виданих дипломів і не формальною відповідністю освітніх програм установленим вимогам, а здатністю правничої школи підготувати правника, який володіє правовою доктриною, професійним мисленням, практичними навичками, доказовою, криміналістичною й експертною компетентністю, високими етичними стандартами та спроможний ефективно діяти в умовах сучасних викликів розвитку права, держави і суспільства.

ПОДЯКИ

Немає

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ

Немає

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Барабаш Ю. Реформа правничої освіти: окремі складові успішної реалізації. *Право України*. 2017. № 10. С. 9–19. URL: http://jnas.nbu.gov.ua/j-pdf/prukr_2017_10_3.pdf
- [2] Білічак О. А. Реформа юридичної освіти в Україні: проблеми і виклики. *Освітня аналітика України*. 2019. № 3(7). С. 57–67. URL: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2019/12/5_Bilichak_37-2019_57_68.pdf
- [3] Болонська декларація. Спільна декларація міністрів освіти Європи від 19.06.1999. Болонья, 1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525#Text
- [4] Бурдін В. Реформування юридичної освіти в Україні: реалії та перспективи. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична»*. 2018. Вип. 66. С. 3–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2018_66_3

- [5] Геращенко Л. П. Юридична освіта в Європі. *Young Scientist*. 2015. № 11(26). С. 47–51.
- [6] Головатий С. П. Верховенство права (правовладдя): як його тлумачить Венеційська комісія. *Право України*. 2011. № 10. С. 154–167. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/golovatyu_s_verhovenstvo_prava_pravovladdya_2011.pdf
- [7] Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 1. Професії працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності : наказ Мін-ва праці та соц. політики України від 29.12.2004 № 336. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0336203-04>
- [8] Європейська Комісія «За демократію через право». Мірило правовладдя: Коментар. Глосарій. Київ : USAID, 2017. 163 с. URL: <https://ccu.gov.ua/library/mirylo-pravovladdya-komentar-glosariy-rule-law-checklist>
- [9] Жултек С., Ковальська К.-Ю. Впровадження належної практики у сферу вищої юридичної освіти: реформа навчальної програми на факультеті права й адміністрації Варшавського університету. *Право України*. 2017. № 10. С. 108–119. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001432219>
- [10] Журавель В. А. Правове забезпечення функціонування наукової сфери: сучасні реалії. *Юридичний вісник України*. 2025. № 21(1554). С. 10–13. № 22(1555). С. 14–18. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/yuvu-no21_2025-9-12.pdf
- [11] Іванків І. Б. Зміна підходів до викладання у юридичній освіті як основна передумова формування професійного правника. *Право України*. 2017. № 10. С. 73–81. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001432215>
- [12] Класифікатор професій ДК 003:2010: Національний класифікатор України : затв. наказом Держспоживстандарту України від 28.07.2010 № 327 (чинний від 01.11.2010; ред. від 13.12.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text>
- [13] Комаров В. В. Вища юридична освіта України: нові виміри. *Право України*. 2017. № 10. С. 20–37. URL: http://jnas.nbu.gov.ua/j-pdf/prukr_2017_10_4.pdf
- [14] Костицький М. В. Методології пізнання в юриспруденції як науково-практичному комплексі. *Нове українське право*. 2023. Вип. 2. С. 104–107. URL: <https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/462/413>
<https://doi.org/10.51989/NUL.2023.2.13>
- [15] Костюченко О. Є. Вплив правової доктрини на формування світогляду та професійного мислення правника. *Правова доктрина та правнича освіта: функціональні зв'язки: зб. наук. праць / за заг. ред.: О. О. Кота, А. Б. Гриняка, М. М. Хоменка*. Київ : Алерта, 2023. С. 26–55. URL: <https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/Zbirka.pdf>
- [16] Костюченко О. Є. Професійні стандарти як основа визначення змісту підготовки здобувачів освіти за спеціальністю 081 «Право». *Нове українське право*. 2021. Вип. 6. С. 148–155. URL: <https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/171/155>
<https://doi.org/10.51989/NUL.2021.6.22>
- [16¹] Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
- [17] Кузнецова Н. С. Забезпечення якісної практичної підготовки студентів-юристів як невід'ємна складова реформування юридичної освіти. *Право України*. 2017. № 10. С. 66–72. URL: http://jnas.nbu.gov.ua/j-pdf/prukr_2017_10_7.pdf
- [18] Лемак В. В. Розвиток парадигми праворозуміння в Україні: центральноєвропейський контекст. *Правова доктрина України: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальноте-*

- оретична та історична юриспруденція* / В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький, С. І. Максимов та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. С. 329–330.
- [19] Максимов С. І. Правова доктрина: філософсько-правовий підхід. *Правова доктрина України: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція* / В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький, С. І. Максимов та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. С. 58–93.
- [20] Малишев Б. В. Основні шляхи реформування правничої освіти в Україні. Київ : ГО «Фундація DEJURE», 2019. 20 с.
- [21] Мельник Р., Шаблій О., Шлоер Б. Докорінна реформа юридичної освіти як основна умова утвердження правової державності в Україні. *Право України*. 2017. № 10. С. 56–65. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/prukr_2017_10_6.pdf
- [22] Пацурківський П., Гаврилук Р. Ціннісні виклики українській юридичній (правничій) освіті. *Право України*. 2017. № 10. С. 38–55. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/prukr_2017_10_5.pdf
- [23] Петришин О. В. Право як явище та термін. *Реформування юридичної освіти: виклики часу: зб. статей до ювілею д-ра юрид. наук, проф. Наталії Семенівни Кузнецової* / відп. ред.: О. В. Кохановська, О. О. Кот. Київ : ПрАТ «Юридична практика», 2019. С. 15. URL: <https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/Zbirka.pdf>
- [24] Погорецький М. А. Верховенство права у кримінальному процесуальному доказуванні: методологія та практика застосування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т 32. № 3. С. 275–299. URL: <https://visnyk.kh.ua/uk/article/download/verkhovenstvo-prava-u-kriminalnomu-protseusualnomu-dokazuvanni-metodologiya-ta-praktika-zastosuvannya>
<https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-275>.
- [25] Погорецький М. А. Правників багато – якісної юридичної освіти замало: як Україні перейти на європейські стандарти правничої освіти. *Юридичний вісник України*. 2026. № 11 (1570). С. 12–15. URL: <https://yvu.com.ua/>
- [26] Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку / за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2021. 680 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=4459&download_id=1479
- [27] Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
- [28] Про затвердження Переліку спеціальностей, здобуття ступеня освіти з яких необхідне для доступу до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання : наказ Мін-ва освіти і науки України від 22.05.2020 № 673. *Офіційний вісник України*. 2020. № 47. Ст. 1506. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0502-20%23Text#Text>
- [29] Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України : постанова Каб. Міністрів України від 16.10.2014 № 630. *Офіційний вісник України*. 2014. № 95. Ст. 2729. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/630-2014-p>
- [30] Про затвердження програми єдиного державного кваліфікаційного іспиту за спеціальностями «Право» та «Міжнародне право» на другому (магістерському) рівні вищої освіти : наказ Мін-ва освіти і науки України від 08.10.2021 № 1076. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-programi-yedinogo-derzhavnogo-kvalifikacijного-ispitu-za-specialnostyami-pravo-ta-mizhnarodne-pravo-na-drugomu-magisterskomu-rivni-vishoyi-osviti>

- [31] Про затвердження Стандарту вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 08 Право, спеціальності 081 Право : наказ Мін-ва освіти і науки України від 20.07.2022 № 643 (зі змінами). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-magistr-zizminami-643-20032023.pdf>
- [32] Про затвердження Стандарту вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 08 Право, спеціальності 081 Право : наказ Мін-ва освіти і науки України від 20.07.2022 № 644 (зі змінами). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-bakalavr-zi-zminamy-644-20.03.2023.pdf>
- [33] Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
- [34] Проект Концепції реформи юридичної (правничої) освіти. URL: <https://kompravpol.rada.gov.ua/uploads/documents/34815.pdf>
- [34¹] Професійний стандарт «Слідчий (поліція)» : затв. наказом Нац. поліції України від 28.06.2024 № 699. URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/629-profesijnij_standart_slidcij_policia.pdf
- [35] Рекомендація Rec(2004)4 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці від 12.05.2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_573#Text
- [36] Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС : розпорядження Каб. Міністрів України від 14.05.2025 № 475-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-r#Text>
- [37] Семеніхін І. Проблемні аспекти реалізації правової доктрини у правозастосовній практиці. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. Вип. 3(62). С. 303–311.
- [38] Стандарт вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти галузі знань 08 Право, спеціальності 081 Право : наказ Мін-ва освіти і науки України від 31.07.2023 № 924. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2023/02.08.2023/081-pravo-dok.filosofiyi-924-31.07.2023.pdf>
- [39] Сущенко В. М. Стан і проблеми реформування юридичної освіти в Україні, виклики XXI століття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 27. С. 195–202.
- [40] Тацій В. Я. Правова наука та її завдання щодо забезпечення розвитку громадянського суспільства в Україні. *Вибрані статті, виступи, інтерв'ю / упоряд.:* О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш, В. І. Борисов. Харків : Право, 2010. 935 с.
- [41] Тернавська В. М. Роль правової доктрини у процесі розвитку національних правових систем під впливом правової глобалізації. *Нове українське право*. 2022. № 4. URL: <https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/322/285>
<https://doi.org/10.51989/NUL.2022.4.9>
- [42] Федик А. Формування професійного мислення як наукова проблема. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Психологічні науки»*. 2019. № 2(13). С. 318–325. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znpnarv_pn_2019_2_23.pdf
- [43] Хайн П. Якісна юридична освіта та надмірна кількість випускників юридичних вишів і межі реформи юридичної освіти в Японії. *Право України*. 2017. № 10. С. 95–101. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001432217>

- [44] Шемшученко Ю. С., Скрипнюк О. В. Вітчизняна академічна правова наука і національна конституційно-правова доктрина: етапи формування та розвитку. *Правова держава*. 2018. Вип. 29. С. 16–28. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/PrDe_2018_29_4.pdf
- [45] Шумило М. Є. Проблема якості юридичної освіти або чому маємо те, чого не повинні мати? *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. № 3. С. 391–419. URL: [https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/30\(3\)_2023-391-419.pdf](https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/30(3)_2023-391-419.pdf)
<https://doi.org/10.31359/1993-0909-2023-30-3-391>
- [46] Янчук Н. Д. Реформування юридичної освіти в Україні: осмислення та перспективи. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 311–316. URL: <https://sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/56.pdf>
<https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.54>

REFERENCES

- [1] Barabash, Yu. (2017). Reform of legal education: Some components of successful implementation. *Law of Ukraine*, 10, 9–19. Retrieved from http://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/prukr_2017_10_3.pdf
- [2] Bilichak, O. A. (2019). Reform of legal education in Ukraine: Problems and challenges. *Educational Analytics of Ukraine*, 3(7), 57–67. Retrieved from https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2019/12/5_Bilichak_37-2019_57_68.pdf
- [3] Bologna Declaration: Joint Declaration of the European Ministers of Education (1999, June). Bologna. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525#Text
- [4] Burdin, V. (2018). Reforming legal education in Ukraine: Realities and prospects. *Visnyk of Lviv University. Series «Law»*, 66, 3–13. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2018_66_3
- [5] Herashchenko, L. P. (2015). Legal education in Europe. *Young Scientist*, 11(26), 47–51.
- [6] Holovaty, S. P. (2011). The rule of law: How the Venice Commission interprets it. *Law of Ukraine*, 10, 154–167. Retrieved from https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/golovaty_s_verhovenstvo_prava_pravovladdya_2011.pdf
- [7] Handbook of qualification characteristics of employees' professions. Issue 1. Professions of employees common to all types of economic activity: Order Ministry of Labour and Social Policy of Ukraine No. 336 (2004, December). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0336203-04>
- [8] European Commission for Democracy through Law. (2017). Rule of Law Checklist: Commentary. Glossary. Kyiv: USAID. Retrieved from <https://ccu.gov.ua/library/mirylopravovladdya-komentar-glosariy-rule-law-checklist>
- [9] Zhultek, S., & Kovalska, K.-Yu. (2017). Introducing good practice into higher legal education: Curriculum reform at the Faculty of Law and Administration of the University of Warsaw. *Law of Ukraine*, 10, 108–119. Retrieved from <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001432219>
- [10] Zhuravel, V. A. (2025). Legal support for the functioning of the scientific sphere: Current realities. *Legal Bulletin of Ukraine*, 21(1554), 10–13; 22(1555), 14–18. Retrieved from https://ippi.org.ua/sites/default/files/yuvu-no21_2025-9-12.pdf
- [11] Ivankiv, I. B. (2017). Changing approaches to teaching in legal education as the main prerequisite for the formation of a professional lawyer. *Law of Ukraine*, 10, 73–81. Retrieved from <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001432215>

- [12] National Classifier of Ukraine. Classifier of Professions DK 003:2010: Approved by Order State Consumer Standard of Ukraine No. 327 (2010, July). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text>
- [13] Komarov, V. V. (2017). Higher legal education in Ukraine: New dimensions. *Law of Ukraine*, 10, 20–37. Retrieved from http://jnas.nbu.gov.ua/j-pdf/prukr_2017_10_4.pdf
- [14] Kostytskyi, M. V. (2023). Methodologies of cognition in jurisprudence as a scientific and practical complex. *New Ukrainian Law*, 2, 104–107. Retrieved from <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.2.13>
- [15] Kostiuchenko, O. Ye. (2023). The influence of legal doctrine on the formation of the worldview and professional thinking of a lawyer. In O. O. Kot, A. B. Hryniak, & M. M. Khomenko (Eds.) *Legal doctrine and legal education: Functional links* (pp. 26–55). Kyiv: Alerta. Retrieved from <https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/Zbirka.pdf>
- [16] Kostiuchenko, O. Ye. (2021). Professional standards as a basis for determining the content of training of students majoring in 081 «Law». *New Ukrainian Law*, 6, 148–155. Retrieved from <https://doi.org/10.51989/NUL.2021.6.22>
- [16¹] Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine (2012, April). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
- [17] Kuznietsova, N. S. (2017). Ensuring high-quality practical training of law students as an integral component of legal education reform. *Law of Ukraine*, 10, 66–2. Retrieved from http://jnas.nbu.gov.ua/j-pdf/prukr_2017_10_7.pdf
- [18] Lemak, V. V. (2013). Development of the paradigm of legal understanding in Ukraine: Central European context. In O. V. Petryshyn (Ed.) *Legal doctrine of Ukraine: Vol. 1. General theoretical and historical jurisprudence* (pp. 329–330). Kharkiv: Pravo.
- [19] Maksymov, S. I. (2013). Legal doctrine: A philosophical and legal approach. In O. V. Petryshyn (Ed.) *Legal doctrine of Ukraine: Vol. 1. General theoretical and historical jurisprudence* (pp. 58–93). Kharkiv: Pravo.
- [20] Malyshev, B. V. (2019). *Main ways of reforming legal education in Ukraine*. Kyiv: DEJURE Foundation.
- [21] Melnyk, R., Shablii, O., & Schloer, B. (2017). Fundamental reform of legal education as the main condition for establishing the rule-of-law statehood in Ukraine. *Law of Ukraine*, 10, 56–65. Retrieved from http://jnas.nbu.gov.ua/j-pdf/prukr_2017_10_6.pdf
- [22] Patsurkivskiyi, P., & Havryliuk, R. (2017). Value-based challenges to Ukrainian legal education. *Law of Ukraine*, 10, 38–55. Retrieved from http://jnas.nbu.gov.ua/j-pdf/prukr_2017_10_5.pdf
- [23] Petryshyn, O. V. (2019). Law as a phenomenon and a term. In O. V. Kokhanovska & O. O. Kot (Eds.) *Reforming legal education: Challenges of the time: Collection of articles dedicated to the anniversary of Doctor of Law, Professor Nataliia Semenivna Kuznietsova* (p. 15). Kyiv: Yurydychna Praktyka. Retrieved from <https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/Zbirka.pdf>
- [24] Pohoretskyi, M. A. (2025). Rule of law in criminal procedural evidence: Methodology and practice of application. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 32(3), 275–299. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-275>
- [25] Pohoretskyi, M. A. (2026). There are many lawyers, but too little high-quality legal education: How Ukraine should move to European standards of legal education. *Legal Bulletin of Ukraine*, 11(1570), 12–15.
- [26] Petryshyn, O. V. (Ed.). (2021). *Legal science of Ukraine: Current state, challenges and development prospects*. Kharkiv: Pravo. Retrieved from https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=4459&download_id=1479

- [27] On higher education: Law of Ukraine (2014, July). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
- [28] On approval of the list of specialties for which obtaining an educational degree is necessary for access to professions with additional regulation: Order Ministry of Education and Science of Ukraine No. 673 (2020, May). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0502-20#Text>
- [29] On approval of the Regulation on the Ministry of Education and Science of Ukraine: Resolution Cabinet of Ministers of Ukraine No. 630 (2014, October). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/630-2014-п>
- [30] On approval of the program of the Unified State Qualification Examination in «Law» and «International Law» at the second (master's) level of higher education: Order Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1076 (2021, October). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-programi-yedinogo-derzhavnogo-kvalifikacijnogo-ispitu-za-specialnostyami-pravo-ta-mizhnarodne-pravo-na-drugomu-magisterskomu-rivni-vishoyi-osviti>
- [31] On approval of the Higher Education Standard for the second (master's) level of higher education, field of knowledge 08 Law, specialty 081 Law: Order Ministry of Education and Science of Ukraine No. 643 (2022, July). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-magistr-zizminami-643-20032023.pdf>
- [32] On approval of the Higher Education Standard for the first (bachelor's) level of higher education, field of knowledge 08 Law, specialty 081 Law: Order Ministry of Education and Science of Ukraine No. 644 (2022, July). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-bakalavr-zizminami-644-20.03.2023.pdf>
- [33] On scientific and scientific-technical activity: Law of Ukraine (2015, November). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
- [34] Draft Concept of the Reform of Legal Education. (n.d.). Retrieved from <https://kompravpol.rada.gov.ua/uploads/documents/34815.pdf>
- [34¹] Professional Standard «Investigator (Police)»: Order National Police of Ukraine No. 699 (2024, June). Retrieved from https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/629-profesijnij_standart_slidcij_policia.pdf
- [35] Council of Europe, Committee of Ministers. (2004). Recommendation Rec(2004)4 of the Committee of Ministers to member states on the European Convention on Human Rights in university education and professional training. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_573#Text
- [36] Some issues of ensuring the negotiation process on Ukraine's accession to the European Union under Cluster 1 «Fundamentals of the EU accession process»: Order Cabinet of Ministers of Ukraine No. 475-r (2025, May). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-p#Text>
- [37] Semenikhin, I. (2010). Problematic aspects of the implementation of legal doctrine in law enforcement practice. *Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 3(62), 307.
- [38] Higher Education Standard for the third (educational and scientific) level of higher education, field of knowledge 08 Law, specialty 081 Law: Order Ministry of Education and Science of Ukraine No. 924 (2023, July). Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2023/02.08.2023/081-pravo-dok.filosofiyi-924-31.07.2023.pdf>

- [39] Sushchenko, V. M. (2014). State and problems of reforming legal education in Ukraine: Challenges of the 21st century. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series «Law»*, 27, 195–202.
- [40] Tatsii, V. Ya. (2010). Legal science and its tasks in ensuring the development of civil society in Ukraine. In O. V. Petryshyn, Yu. H. Barabash, & V. I. Borysov (Eds.), *Selected articles, speeches, interviews*. Kharkiv: Pravo.
- [41] Ternavska, V. M. (2022). The role of legal doctrine in the development of national legal systems under the influence of legal globalization. *New Ukrainian Law*, 4. Retrieved from <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.4.9>
- [42] Fedyk, A. (2019). Formation of professional thinking as a scientific problem. *Collection of Scientific Works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series «Psychological Sciences»*, 2(13), 318–325. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znpnapy_pn_2019_2_23.pdf
- [43] Hain, P. (2017). High-quality legal education and the excessive number of law school graduates: The limits of legal education reform in Japan. *Law of Ukraine*, 10, 95–101. Retrieved from <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001432217>
- [44] Shemshuchenko, Yu.S., & Skrypniuk, O. V. (2018). National academic legal science and national constitutional and legal doctrine: Stages of formation and development. *Legal State*, 29, 16–28. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/PrDe_2018_29_4.pdf
- [45] Shumylo, M. Ye. (2023). The problem of the quality of legal education, or why do we have what we should not have? *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 30(3), 391–419. Retrieved from <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2023-30-3-391>
- [46] Yanchuk, N. D. (2022). Reforming legal education in Ukraine: Understanding and prospects. *South Ukrainian Law Journal*, 12, 311–316. Retrieved from <https://sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/56.pdf>
<https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.54>

Микола Анатолійович Погорецький

Доктор юридичних наук, професор

Член-кореспондент НАПрН України

Національна академія правових наук України

61024, вул. Григорія Сковороди, 70, Харків, Україна

Перший проректор

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

01601, вул. Володимирська, 64/13, Київ, Україна

email: mykola.pohoretskyi@knu.ua

Mykola A. Pohoretskyi

Doctor of Law, Professor

Corresponding Member NALS of Ukraine
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
61024, 70 Hryhoriia Skovorody St., Kharkiv, Ukraine

First Vice-Rector
Taras Shevchenko National University of Kyiv
01601, 64/13 Volodymyrska St., Kyiv, Ukraine
email: mykola.pohoretskyi@knu.ua

Рекомендоване цитування: Погорецький М. А. Юридична освіта і правова наука в Україні: від правової доктрини до професійної компетентності правника. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2026. Том 33. №2. С. 332–375. <https://doi.org/10.31359/1993-0909.2026.33.2.332>.

Suggested Citation: Pohoretskyi, M. A. (2026). Legal Education and Legal Science in Ukraine: From Legal Doctrine to Professional Legal Competence. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 33(2), 332–375. <https://doi.org/10.31359/1993-0909.2026.33.2.332>.

Дата першого надходження статті до видання: 09.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.06.2026
Дата публікації (оприлюднення): 30.06.2026

*Ця робота ліцензується відповідно до
Creative Commons Attribution 4.0 International License*